

Yayın Geliş Tarihi: 24.04.2021

Yayına Kabul Tarihi: 26.04.2021

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Kılıç, Alev. "Olaylar ve Yorumlar." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 68 (2021): 9-55.

Başyazı

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Alev KILIÇ*

Öz: *Bu incelemede Ermenistan'ın iç ve dış dinamiklerinde ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde Ocak-Nisan 2021 ayları arasındaki gelişmeler ele alınmaktadır. İncelediğimiz dönem, 1992 yılında tarihinde ikinci kez (Ermeni siyasetçilere göre, Sovyet dönemi de hesaba katılarak üçüncü kez) bağımsız olan Ermenistan devletinin bir savaş yürüttüğü, bir yenilgi katlandığı ve ciddi bir iç karışıklık ile istikrarsızlık maruz bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Ermenistan yönetimi; bölgesel işbirliğini esas alan, gerçekçi ve barışçı bir politika ile diasporanın, Apostolik Kilisenin ve Batılı yandaşlarının baskısı ve teşvikiyle, hayalperest ve rövanşist bir strateji benimseme arasında yalpalamıştır. Karabağ yenilgisi Rusya'ya olan bağımlılığını daha da arttırmış, Ermenistan'ın Batı ile Rusya arasında ikili oynama marjını daraltmıştır. Savaş ve ateşkes anlaşmasının Karabağ'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde yer aldığını kanıtlanmasına, statü konusunun münhasıran Karabağ'da yaşayan Ermeni azınlığa tanınacak haklara inhisar ettiğini göstermesine rağmen, Ermenistan Batı ile temaslarında Karabağ üzerinde hak iddia etme girişimlerini sürdürmüştür. Türkiye ile ilişkiler konusunda da stratejik ikilem ve yalpalama devam etmiş, Türkiye bir yandan düşman olarak tanımlanırken, diğer taraftan bölgesel işbirliği ve komşuluk ilişkilerinin nasıl geliştirilebileceği arayışı gündeme gelmiştir.*

Anahtar Sözcükler: *Paşinyan, Ayvazyan, Putin, Lavrov, ateşkes anlaşması, ulaşım koridorları*

* ORCID: 0000-0001-5180-2896
E. Büyükelçi, Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı, akilic@avim.org.tr

Abstract: *This article covers Turkey-Armenia relations as well as domestic and international developments of Armenia in the period of January-April 2021. The period under review has already been registered in the historical annals as one where the second independent Republic of Armenia (third according to Armenian sources, which also count the Soviet era republic), has waged a war, endured defeat and gone through serious internal havoc and instability. During these uncertain times, Armenia's government has vacillated between adopting a realist and peaceful policy based on regional cooperation and a surrealist and revanchist one encouraged by the Diaspora, the Apostolic Church and Western Armenophiles. The defeat in the Karabakh War against Azerbaijan and its consequences have further increased its dependence on Russia, narrowing Armenia's margin of double play between Russia and the West. Although the war and the following cease-fire agreement testified to the fact that Karabagh is part of the territory of Azerbaijan and that the question of status is confined solely to the question of what rights are be accorded to the Armenian minority living in Karabagh, Armenia has nevertheless continued in its contacts with the West to plea for sovereignty over Karabagh. The strategic dilemma and vacillation have kept on as well with regards relations with Turkey, as on the one hand, Turkey is seen as an enemy, while on the other hand, the search for regional cooperation and neighborly relations has gained prominence in the agenda.*

Keywords: *Pashinyan, Ayvazyan, Putin, Lavrov, Cease-fire agreement, Transport corridors*

1. Ermenistan'daki Yerel Gelişmeler

Karabağ meselesi sebebiyle Azerbaycan ile 2020 yılında 44 gün süren savaşta uğranılan ağır yenilgi ve Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını, Dağlık Karabağ'ın yaklaşık üçte ikisi hariç, geri alması Ermenistan'da ve özellikle Diasporada büyük hayal kırıklığı, üzüntü ve tepki yaratmıştır. Arazideki gerçekleri bilen Ermenistan yönetimi nispeten daha gerçekçi bir tutum takınırken, Diasporanın ABD'de ve Fransa'da Ermeni Devrimci Federasyonu-EDF (Taşnaksutyun/Taşnak Partisi) çatısı altında ön plana çıkan radikaller ve militanlar intikamcı, yenilgiyi kabul etmek istemeyen, sonucu değiştirme arayışlarına giren, yeni bir askeri maceraya hazırlanmayı öngören bir yaklaşım benimsemiş ve Ermenistan'da iç muhalefeti bu yönde kışkırtma yoluna gitmişlerdir.

Diğer taraftan, Ermeni basınında, örtülü bir şekilde de olsa, “kendimiz ettik-kendimiz bulduk” anlayışını yansıtan öz eleştirilere de yer verilmiş, yüz yıl önce yapılan hatalarla paralellikler kuranlar olmuştur.¹ Kaydedilen başlıca hatalar arasında şunlar dikkat çekmektedir:

- 25 yıldır sürdürdüğümüz işgali 50 yıl daha sürdürebileceğimize ve kalıcı hale getirebileceğimize kendimizi inandırdık.
- Ordumuzun gücünü ve yenilemeyeceği inancını abarttık.
- Yeni bir savaş ve yeni toprak kazanımları hayali kurduk.
- Azerbaycan'ın savaşa cesaret edemeyeceğini düşündük.
- Türkiye'nin Azerbaycan'a desteğini hesaplayamadık.
- Komşularıyla sınırlarının kapalı olmasının Ermenistan'ın gelişmesini engelleyemeyeceğini zannettik.
- Ermeni Diasporasının gücünü ve desteğini ve ona olan beklentilerimizi abarttık.
- Batılı yandaş ülkelerden yardım geleceği konusunda yüz yıl önce yaşadığımız yanlışını unuttuk.

1 “What Happened and Why: Six Theses,” *Mirror Spectator*; 24 Kasım 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/11/24/what-happened-and-why-six-theses/>.

- İşgal ettiğimiz yedi Azerbaycan vilayetinden zamanında çekilmemekle, açgözlülüğümüzün bedelini ödedik.
- Yönetimi vatan hainliği, satılmışlık ve ihanetle suçlama kolaycılığına kaçtık.

Ancak yaşanan acıların sıcak, duygu sömürsünün yoğun olduğu bu dönemde, yapılan hataların üstü örtülmüş, azınlıkta da olsa, muhalefetin sesi gerçekleri bastırabilecek güçte olmuş, yönetim baskı altında kalmıştır. Muhalefeti Ermenistan meclisinde temsil eden “Müreffeh Ermenistan Partisi’nin” (BHK) yanı sıra meclis dışı çeşitli gruplardan oluşan 17 “partinin” ortak hareket etme kararıyla, genellikle Taşnaksutyun mensuplarının ön almasıyla, Başbakan Nikol Paşinyan’ın derhal istifa etmesi, teknokrat geçici bir hükümet kurulması ve erken seçimlere gidilmesi talebiyle gösterilere ve taşkınlıklara başlanmıştır.²

3 Aralık’ta muhalefet geçici Başbakan adayı olarak, 1990-1991 yıllarında, bağımsızlıktan sonra ilk başbakan olan kıdemli politikacı Vazgen Manukyan üzerinde mutabık kalmıştır.³ Muhalif güçler yayınladıkları ortak bildiriyle, ateşkes anlaşmasını “ulusal felaket ve ihanet” olarak tanımlayarak tekrar reddetmiştir.⁴ Paşinyan ise 27 Kasım’da televizyonda yayınlanan ulusa hitap konuşmasında, Ermenistan halkının kendisini desteklediği ve muhalif güçlerin halkın bildiği “dış güçler” tarafından kargaşalık yaratmak için hareket ettiği söylemini yinelemiştir.⁵

Muhalif güçlere arka çıkan bir tutum içinde olan Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, 7 Aralık’ta bu kez ABD ve Fransa’dan savaş sırasında Hayastan Ermeni Fonu tarafından gönderilen 170 milyon dolarlık yardım parasının kullanılmasını sorgulamış ve hükümetten ayrıntılı bir rapor istemiştir.⁶ Başbakanlık ve Fon Yönetimi bu girişime doğrudan bir yanıt vermemiş,

2 “17 Armenian Political Parties Demand Resignation Of Nikol Pashinyan and His Team,” Arminfo, 9 Kasım 2020, https://arminfo.info/full_news.php?id=57905&lang=3&_cf_chl_jschl_tk_=a3fdb9a5a0a5d732a6360fa9f706fa2711ab6a2-1605031842-0-.

3 “Opposition Names Vazgen Manukyan Candidate for Prime Minister,” *The Armenian Mirror-Spectator*, 3 Aralık 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/12/03/opposition-names-vazgen-manukyan-candidate-for-prime-minister/>.

4 Gayane Saribekian, “Opposition Leaders Insist on Pashinian’s Resignation,” *Azatutyun*, 29 Aralık 2020, <https://www.azatutyun.am/a/31025195.html>.

5 “What Happened and Why: Six Theses,” *ArmenPress*, 27 Kasım 2020, <https://armenpress.am/eng/news/1036087/>.

6 “Armenian President Wants Government To Return \$100 Million Donation,” *Azatutyun*, 7 Aralık 2020, <https://www.azatutyun.am/a/30988085.html>.

sağlanan gelirin büyük kısmının Los Angeles kaynaklı olduğu ve 1992 yılında kuruluşundan bu yana Ermenistan'a 370 milyon dolar yardımda bulunduğu kaydedilmiştir.

Ermenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı, bir dönem Paşinyan'ın hamiliğini yapan, Levon Ter-Petrosyan da 20 yıldır bir araya gelmediği ikinci Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan ve bir önceki Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ile görüşükten sonra muhalefetin taleplerine destek vermiş, Paşinyan'ın istifasını istemiş, ancak aynı zamanda muhalif güçlerin şiddete başvurma ve hükümeti darbeye devirme tehditlerini kınamıştır. Ayrıca muhalefetin Başbakan adayının bazı beyanlarını, örneğin “Büyük devletler Türkiye'ye karşı harekete geçecek, Türkiye'nin yaptığını cezasız bırakmayacaktır. Türkiye karşıtı bir ittifak kurulursa biz de o ittifakta yer alacağız” sözlerinin Ermenistan için yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini, çok tehlikeli olduğunu, Manukyan'ın mevcut olmayan bir Türkiye karşıtı ittifak hayalinin mevcut bir Türk-Rus mutabakatına ve sadece Türkiye'ye değil Rusya'ya da karşı bir hareket olacağını kavrayamadığını ifade etmiştir. Ter-Petrosyan yönetim karşıtı söylemini giderek daha da sertleştirmiş, Mart ayında Paşinyan'ın “halkın iyiliği için” istifa etmesi gerektiğini yinelemiş, meclisin kendisine hukuki garanti ve muafiyet tanınmasını ve hiç değilse geçici olarak ülkeyi terk etmesini önermiştir.⁷

“Ulusal Kurtuluş Hareketi” adı altında ortak hareket kararı alan muhalefet 5 Aralık'ta ülke çapında gösteri çağrısında bulunmuş, hareketin eşgüdümünü üstlenen Taşnaksutyun temsilcisi Paşinyan'a 8 Aralık'a kadar istifa etmesi hususunda ultimatoom vermiştir.⁸ Koçaryan da taraftarlarına hükümet karşıtı gösterilere katılma çağrısında bulunmuş, bu vesileyle siyasi emelleri olduğunu da açıklamıştır.⁹ Koçaryan televizyonda yayınlanan konuşmasında, Paşinyan yönetiminin AGİT Minsk Grubu eş-başkanları ile görüşme sürecinde ne istediğini bilmeyen ve uzlaşmaz izlenimi yaratan tutumu ile Azerbaycan'ın hareketini meşrulaştırdığını, “Dağlık Karabağ Ermenistan'dır” söylemi ile toprak bütünlüğü ilkesini ön plana çıkardığını, Haziran ayında kuzeyde Tavus'ta çatışmayı tahrik ederek saldırgan damgasını hak ettiğini, bu çatışma sonrası 70 askere Azerbaycan'ı ve Türkiye'yi mağlup ettik söylemi ile savaş madalyası verdiğini, bunun savaş tahrikçiliği olduğunu, savunma bakanının

7 “Ter-Petrosian Calls For Armenian PM's 'Immediate Resignation',” *Mirror Spectator*, 18 Mart 2021, <https://mirrorspectator.com/2021/03/18/ter-petrosian-calls-for-armenian-pms-immediate-resignation/>.

8 “Hundreds Protest in Armenia after PM ignores the Deadline to Resign,” *Al Jazeera*, 8 Aralık 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/8/hundreds-protest-in-armenia-after-pm-ignores-deadline-to-resign>.

9 “Robert Kocharian: The Current Authorities Consciously or Unconsciously did Everything to Make This War Inevitable,” *Arminfo*, 5 Aralık 2020, https://arminfo.info/full_news.php?id=58982&lang=3.

“yeni topraklar için yeni savaş” söyleminin Azerbaycan’a karşılık verme dışında bir alternatif bırakmadığını ifade etmekten de kaçınmamıştır. Sözlerini, “Eğer ben yönetimde olsaydım, savaşa girmezdim. [Rus Dışişleri Bakanı Sergey] Lavrov planını kabul eder, işgal ettiğimiz vilayetlerden çıkar, ama Karabağ’ı tutardım” diyerek tamamlamıştır.

Ermeni Apostolik Kilisesi de aktif biçimde siyasette yerini almış ve açıkça muhalif güçlerden yana bir tutum içinde olmuştur. 8 Aralık’ta Ermeni halkına ve Diasporaya hitap eden mesajında Eçmiadzin Katolikosu II. Karekin, Paşinyan’ı diktatör bir yönetimle suçlamış ve ülkenin selameti için derhal istifaya çağırmıştır.¹⁰ Katolikos, ulusal meclisi de sorumlu davranmaya ve yeni bir başbakan seçmeye davet etmiştir. Lübnan/Antelias’ta bulunan Kilikya Katolikosu I. Aram da geri kalmamış, Ermeni halkına yayınladığı bir mesajda, “kahraman ordumuzun Türk-Azerbaycan ordusuna karşı kahramanca direnmesine rağmen, ulusal haysiyetimizi ve gururumuzu yitirdik”, bu şartlar altında Paşinyan’ın istifa etmesi, yeni bir başbakanın yönetiminde bir uzlaşma geçici hükümeti oluşturulması gerekmektedir demiştir. I. Aram ayrıca 2021 yılını Karabağ yılı olarak ilan etmiştir. En üst düzey bu beyanlar bir kez daha din ile siyasetin ne kadar iç içe olduğunu ve din unsurunun Ermenistan siyasetinde oynadığı rolü gözler önüne sermiştir.

Başta ABD ve Fransa olmak üzere diaspora Ermenileri de Ermenistan’a destek bildirileri yayınlamış, bir yandan birlik ve beraberlik çağrısı yaparken, büyük ölçüde muhalif güçleri desteklemiştir. Ermeni davasına dünyada en büyük desteği veren Ermeni Genel Hayırsever Birliği (AGBU) adına ayrıca, Los Angeles’te ABD yasama ve adalet makamlarında görev yaptığını kaydeden bir Ermeni asıllı ABD vatandaşı tarafından Paşinyan yönetimini hedef alan açıklamalar yayımlanmıştır. Paşinyan yönetimini Amerika’dan kötüleyen, Türk düşmanlığını gizlemeyen bu diaspora açıklamasında ilginç görülen bazı iddialar aşağıdadır:¹¹

“Paşinyan, Diaspora bakanlığını lağvettikten sonra Başbakanlığa bağlı yeni bir yüksek Komiserlik kurdu ve başına da ABD vatandaşı, eski Glendale Belediye Başkanı, daha sonra Park ve Eğlence Alanları Komiseri, hukukçu Zareh Sinanyan’ı getirdi. O da gene bir Ermeni asıllı ABD vatandaşı hukukçu Sara Anjargolian’ı başyardımcısı olarak atadı. Bu ikili işe yarar hiçbir etkinlik gösteremedi.”

10 “Catholico Karekin II Urges Pashinyan to Step Down,” *Asbarez*, 8 Aralık 2020, <https://asbarez.com/199029/karekin-ii-urges-pashinyan-to-step-down/>.

11 Sarig Armenian, “The Pashinyan Amateur Hour in Armenia,” *California Courier*, 15 Aralık 2020, <https://www.armenianclub.com/2020/12/15/the-california-courier-online-december-17-2020-2/>.

“Dışişleri Bakanlığı etkisizleştirildi. Yönetimin en parlak siması olan eski dışişleri bakanının ayrılmasından sonra buraya atanacak bakan bulunamadı. Sonunda bilinen hiçbir parlak niteliği olmayan Ara Ayvazyan bulundu.”

“Gene önemli bir bakanlığa getirilen, bu göreve ehliyetine ilişkin hiçbir kayıt bulunmayan, geçmişte bir süpermarket zincirinin yöneticisi olan, Ekonomi Bakanı Tigran Khacatryan olmuştur. Bu bakan ateşkes kapitülasyonundan sonra verdiği bir mülakatta, Ermenistan’ın saldırgan komşularına yaranmak üzere, ‘Türk limanları açılacak ve büyük imkanlar ortaya çıkacak. Belki bizim pazarımız Azerbaycan’a, onların pazarı bize açılacak’ demek gafletinde bulunmuştur. Bu yaklaşımın Ermenistan’ın ulusal güvenliğine getireceği tehdidin yanı sıra, Ermenistan’ın ucuz Türk ve Azerbaycan malları ile dolup, Ermenistan ekonomisinin çökeceğini hiç düşünmemiştir.

“Bu amatörler arasında birincilik; saçları yapılmış, turnakları boyanmış, ütülü asker üniforması ile cephede resim çektiren, Başbakanın eşi Anna Hakobyan’a aittir.”

Erken seçim baskıları üzerine Paşinyan 25 Aralık’ta, gelecek yıl içinde erken seçim yapılmasına hazır olduğunu duyurmuştur.¹² Muhalefet cephesi Paşinyan’ın erken seçim önerisini 28 Aralık’ta reddetmiştir. Muhalefet önce Paşinyan’ın istifa etmesi, görevi bırakması, bir geçiş dönemi yönetimi kurulması ve ondan sonra seçimlere gidilmesi taleplerinde ısrarcı olmuştur. Meclisteki çoğunluk partisi sözcüsü bunun üzerine, muhalefetin erken seçim önerisine karşı olması nedeniyle, Paşinyan’dan erken seçim önerisini geri çekmesini istemiştir.

Yılbaşı tatilini İngiltere’de çocuklarının ve torunlarının yanında geçiren Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan’ın Covid-19’a yakalandığı ve karantinaya alındığı 5 Ocak’ta duyurulmuş, 13 Ocak’ta tedavi için hastaneye kaldırıldığı bildirilmiştir.¹³ 11 Ocak’ta Cumhurbaşkanlığı resmi sitesinde yayınlanan “Dördüncü Cumhuriyete Doğru¹⁴” başlıklı bir makalesinde, geçmiş otuz yılın

12 Avet Demourian, “Armenia’s prime minister offers to discuss early election,” *AP*, 25 Aralık 2020, <https://news.yahoo.com/armenias-prime-minister-offers-discuss-200155575.html>.

13 “Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan hastaneye kaldırıldı,” *Sputnik Türkiye*, 12 Mart 2021, <https://tr.sputniknews.com/dunya/202103121044017473-ermenistan-cumhurbaşkanı-sarkisyan-hastaneye-kaldırıldı/>.

14 Armen Sarkisyan, “Towards the Fourth Republic,” *Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 11 Ocak 2021, <https://www.president.am/en/press-release/item/2021/01/11/President-Armen-Sarkissians-article/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr&client=opera>.

bir öz eleştirisini ve değerlendirmesini yapmış, başarısızlığı baştan belli taktikler ve politikaların uygulanmasına bağlamış, “içte ve dışta tanıtım savaşının kaybedildiğini, kendi kendilerini kandırdıklarını” ifade etmiştir. Yapılan yorumlarda, Sovyet döneminde 1984-85 yıllarında Londra’da öğretim görevlisi olan, 1992’de İngiltere, AB, Belçika ve Vatikan’a Büyükelçi olarak atanan, 1998-2000 yıllarında gene İngiltere’ye özel Büyükelçi olarak atanan, İngiliz vatandaşlığına rağmen, eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ın himayesiyle, başbakanlık sisteminin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen Armen Sarkisyan’ın bu eleştirileri yaparken birçok soruyu kendisinin yanıtlaması gerektiği kaydedilmiştir.

6 Ocak Ortodoks Noel’i dini ayinlerine mutad dışı katılmayan Başbakan’ın da salgın nedeniyle kendisini tecrit ettiği gerekçe olarak gösterilmiştir. Yapılan yorumlarda ise Kilise ile ihtilafının ve istifa taleplerinin asıl gerekçeyi oluşturduğu ileri sürülmüştür. Muhalefetin Paşinyan’a yönelik istifa çağrıları ve tepkileri artan düzeyde devam etmiştir. Eski Cumhurbaşkanı Koçaryan da eleştiri dozunu artırmış, 28 Ocak’ta yaptığı bir açıklamada, “Eğer Ermenistan Başbakanı Türkiye’nin bir ajanı olsaydı, bugüne kadar yapmış olduklarını yapardı¹⁵” ithamında bulunmuştur.

Terör söylemleri de böyle bir ortamda su üstüne çıkma cesaretini bulmuştur. Kanlı terör örgütü ASALA’nın (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Gizli Ordu) “Basın Bölümü”, terör örgütünün “Siyasi Büro” temsilcisi ile yapılan uzun bir mülakatı yayınlamıştır. Türkiye karşıtı iddia ve bilinen söylemlerin tekrarlandığı mülakatta, ASALA’nın aynı mantıkla karşılık verme hakkını saklı tuttuğu tehdidinde bulunmuştur. Ermenistan’ın bağımsızlığının ve güvenliğinin tek garantisinin Türkiye’nin bölünmesinin ve Ermenistan’ın denize ulaşımının sağlanması olacağı ifade edilmiştir. Bu gelişmede Diasporanın önemi vurgulanmıştır. Ayrıca 20 Ocak’ta, ASALA’nın kuruluşunun 46’ncı yılını kutlamak üzere, örgütün siyasi liderliği tarafından bir bildiri yayınlanmıştır.¹⁶ Bu bildiri de “ASALA Ermenistan hükümetinin resmi uygulamalarını dikkate alarak, ulusal bağımsızlık için silahlı mücadelesini ‘taktik icabı durdurma’ kararı almıştı... Ancak Ermenistan Cumhuriyetinin bağımsız rolündeki gerileme ve egemenliğinin kısıtlı hale gelmesi üzerine, makul bir yeni eylem stratejisi geliştirmek için bu ‘taktik durgunluk’ kararını yeniden gözden geçirme durumundadır” denmiştir.

15 “Robert Kocharyan: ‘We will win Armenia’s next election’ ,” *OC Media*, 28 Ocak 2021, <https://oc-media.org/robert-kocharyan-we-will-win-armenias-next-election/>.

16 Barçın Yinanç, “Turkey warns its foreign missions against ‘ASALA threat’ ,” *Yetkin Report*, 28 Ocak 2021, <https://yetkinreport.com/en/2021/01/28/turkey-warns-its-foreign-missions-against-asala-threat/>.

11 Eylül 2020’de Covid-19 salgını nedeniyle Ermenistan’da ilan edilen olağanüstü hal, salgının önünün alınamaması nedeniyle, 11 Ocak’ta altı ay daha uzatılmıştır.

2020 Karabağ Savaşında hatalar yaptığı ve savaşın kaybedilmesinden sorumlu olduğu suçlamalarına ve eski Cumhurbaşkanı S. Sarkisyan’ın neden Rusya’dan alınan balistik İskender füzelerinin kullanılmadığı sorusuna maruz kalan Paşinyan, bu füzelerin “patlamadığı veya sadece yüzde onunun işe yaradığını” beyan edince konu Rusya’nın tepkisine ve protestosuna yol açan uluslararası bir tartışmaya dönüşmüş, Paşinyan çareyi, kendisine yanlış bilgi verildiği savunmasıyla geri adım atmakta bulmuştur.¹⁷ Bir süre sonra Azerbaycan da konuyu gündeme getirmiş ve bu füzelerin sivil can kayıplarına neden olacak şekilde Şuşa’da kullanıldığını kayıtlara geçirmiştir.

25 Ocak’ta Paşinyan’ın istifasını isteyen gruplara hiç beklenmedik şekilde Genel Kurmay Başkanı ve Ermenistan ordusu üst düzey yaklaşık 45 komutanın yayınladığı bir bildiri ile askeri kesim de katılmıştır.¹⁸ Paşinyan bunun üzerine olayı bir darbe girişimi olarak nitelendirmiş ve Genelkurmay Başkanını da azletmiştir. Paşinyan, Genelkurmay Başkanının eski Cumhurbaşkanı S. Sarkisyan’ın ve diğer muhalefet liderlerinin teşvikiyle “halkın gücünü” askeri yoldan sona erdirmek girişiminde bulunmakla suçlamıştır. Eylemi tetikleyen olayın, bir gün önce basının İskender füzeleriyle ilgili Paşinyan’ın beyanına ilişkin sorusunu Genelkurmay İkinci Başkanının müstehzi bir edayla yalanlaması, bunun üzerine Paşinyan’ın kendisini azletmesi olduğu anlaşılmaktadır. İşlemin hukuken sonuçlanması Cumhurbaşkanını onayına tabidir. Cumhurbaşkanı, İkinci Başkanın azlini vakit geçirmeksizin onaylamıştır. Ancak Genelkurmay Başkanının azli talebini onaylamaktan kaçınmış, bu kararı yanlış bulduğunu açıklamış, tekrar görevine iadesini sağlayabilmek üzere, Ermenistan Anayasa Mahkemesi kararına giden uzun bir hukuki sürecin başlamasına neden olmuştur.

Tüm muhalefet, eski Cumhurbaşkanı Koçaryan ön planda olmak üzere, bu azil kararına karşı çıkmış ve orduya destek ifade etmiştir. Paşinyan ise hukuki sürecin tamamlanmasını beklemeden, daha önce de 2018-2020 yıllarında bu görevi yapan emekli Korgeneral Davtian’ı Genelkurmay Başkanı olarak atadığını 10 Mart’ta duyurmuştur. Cumhurbaşkanı bu atamayı da

17 Pavel Felgenhauer, “Russia’s Iskander Missiles Fail in Karabakh but Cause Crisis in Armenia,” *Jamestown Foundation*, 25 Şubat 2021, <https://jamestown.org/program/russias-iskander-missiles-fail-in-karabakh-but-cause-crisis-in-armenia/>.

18 “Ermenistan ordusu muhtıra verdi... Paşinyan: darbe girişimi var,” *Gazete Duvar*, 25 Şubat 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ermenistan-ordusu-muhtira-verdi-pasinyan-darbe-girisimi-var-haber-1514391>.

onaylamamış ancak itirazını Anayasa Mahkemesine göndermeyerek, fiilen göreve başlamasını engellemiştir. Paşinyan 22 Mart'ta Savunma Bakanlığında, görevine başlayan yeni Genelkurmay Başkanını ordunun üst kademelerine tanıtmak üzere bir toplantı yapmış ve konuşmasında ordunun siyaset dışı kalmasını vurgulamıştır. 24 Mart'ta, Ermenistan'da Karabağ savaşı nedeniyle 27 Eylül'den beri yürürlükte olan olağanüstü hal durumunun meclis kararıyla sona erdiği ilan edilmiştir.

İç karışıklığın ve belirsizliğin iyice arttığı, Cumhurbaşkanının 27 Şubat'ta Paşinyan'ın istifa etmesi çağrısını tekrarladığı bu günlerde Paşinyan, 28 Şubat'ta, halkı 1 Mart'ta geniş katılımlı bir mitinge davet etmiştir.¹⁹ Mitingin amacının, Ermenistan'da demokratik anayasal düzenin ve halkın gücünün savunulması olduğunu beyan etmiştir. 1 Mart 2008 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi ardından ülkede çıkan karışıklık ve Erivan'da on kişiyi ölmesiyle sonuçlanan çatışmalara atıfla, "artık Ermenistan'da yeni çatışmalar olmayacaktır" demiş, mitingde 2008 olayları ile ilgili, eski Cumhurbaşkanı Koçaryan'ın da zanlı olduğu, hukuk süreci, son "askeri darbe girişimi" ve Cumhurbaşkanının beyanları ve Genelkurmay Başkanının azlini anlaşılabilir şekilde onaylamama kararı hakkında açıklamalar yapacağını duyurmuştur.

1 Mart mitinginde, bir saat süren konuşmasında Paşinyan sözlerine, hatalarından dolayı Ermeni halkından özür dilemekle başlamış, 2015 yılında kabul edilen ve 2018 yılında yürürlüğe giren yeni anayasanın ihtiyaçları karşılamadığını ve çok eksik yönü bulunduğunu ifade ederek, Ekim ayında yeni bir anayasa oluşturmak veya mevcut anayasada değişikliklerde bulunmak üzere ulusal bir referandum yapılmasını önermiştir.²⁰ Keza Paşinyan eğer parlamentoda temsil edilen partiler anlaşırsa, erken seçim önerisini de yinelemiştir. Aynı gün Ermenistan Güvenlik Konseyi de bir açıklama yaparak "orduyu siyasi sürece çekmek isteyen tüm girişimleri kuvvetle kınamış", Cumhurbaşkanını, Genelkurmay Başkanının görevden alınma kararını onaylamaya davet etmiştir.

Cumhurbaşkanının da içinde yer aldığı siyasi gerginliği ve istikrarsızlığı gidermek üzere Paşinyan 13 Mart'ta Cumhurbaşkanı ile görüşmüş ve erken seçim önerisini ele almıştır. Paşinyan 18 Mart'ta meclisteki muhalefet partileriyle de görüştüğünden sonra, 20 Haziran'da erken seçim yapma kararını

19 "Ermenistan'da Darbe Girişimi: Paşinyan Halkı Sokağa Çağırıldı," *TRT Haber*, 25 Şubat 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistanda-darbe-girisimi-pasinyan-halki-sokaga-cagirdi-559515.html>.

20 "Ermenistan Başbakanı Paşinyan: Erken Seçime Hazırım, Darbe Girişiminin Sorumlusu Eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan," *BBC Türkçe*, 1 Mart 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56237502>.

resmen açıklamıştır. Böylece Ermenistan’da dört yıl içinde üçüncü kez seçime gidilmektedir. Erken seçime gidebilmek için Anayasada öngörülen usule uymak üzere, Paşinyan istifa edeceğini 28 Mart’ta duyurmuş, ancak yerine yeni birisinin seçilmeyeceğini, dolayısıyla görevi tam yetkiyle vekâleten yürüteceğini açıklamıştır. Erken seçimin kesinleşmesi üzerine 31 Mart’ta yapılan güvenilir bir kamuoyu anketinde, Paşinyan’ın partisinin %31,7, Meclisteki diğer iki partinin %2,7 ve %2,4, meclis dışından eski Cumhurbaşkanı Koçaryan’ın %4,4, ve diğer grupların daha marjinal oy alabileceği görülmüştür. Ankete katılanların %24,6’sı hiç kimseye oy vermeyeceğini, %20’sinin ise kararsız olduğu kaydedilmiştir.²¹ Meclisteki muhalefet partisi lideri yaptığı açıklamada, seçim sonrası bir koalisyon gerekmesi halinde Paşinyan’a destek vermeyeceğini, ne Paşinyan’ın ne de Koçaryan’ın başbakanlığını istediklerini bildirmiştir.

31 Mart’ta Sanayi ve Yüksek Teknoloji Bakanı, lokantada bir gazeteciyi tokatlamasının yarattığı tepki üzerine, istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine 2 Nisan’da Tavush Valisi Hayk Çobanyan atanmıştır.²²

Ermenistan Meclisi Nisan başında seçim kanununda bazı değişiklikler yapılmasını onaylamıştır. Muhalefet erken seçim öncesi öngörülen bu değişikliklerin iktidar partisinin lehine değişiklikler öngördüğünü ve yasalaşması halinde şimdiden seçimlerin meşruiyetine gölge düşüreceğini iddia etmiştir.

Anayasal düzeni yıkmak suçlamasıyla yargılanan eski Cumhurbaşkanı Koçaryan, Paşinyan’ın mahkûmiyetin kesinleşmesi yönündeki bütün çaba ve girişimlerine ve hâkimlere yönelttiği “eski rejimin yandaşları” olma suçlamalarına rağmen, beraat etmiş ve vakit geçirmeden 8 Nisan’da Paşinyan aleyhine hakaret ve kişiliğine yönelik aşağılama iddiasıyla manevi tazminat davası açmıştır.²³ Bu kapsamda, Ermenistan Cumhurbaşkanı A. Sarkiyan da, hükümetin desteğiyle meclisten geçen, muhalefetin yargı bağımsızlığına tehdit olarak değerlendirdiği bir yasayı, anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle imzalamayı reddetmiş ve incelenmesi için Anayasa Mahkemesine göndermiştir.²⁴

21 “2021 Armenian Parliamentary Election,” *Wikipedia*, erişim 24 Nisan 2021, https://en.wikipedia.org/wiki/2021_Armenian_parliamentary_election.

22 “Hayk Chobanyan appointed Minister of High Technological Industry,” *ArmenPress*, 2 Nisan 2021, <https://armenpress.am/eng/news/1047905.html>.

23 “Armenia ex-President Kocharyan sues PM Pashinyan,” *APA.AZ*, 8 Nisan 2021, <https://apa.az/en/cis-countries-news/Armenia-ex-President-Kocharyan-sues-PM-Pashinyan-346343>.

24 “Armenian President Objects to ‘Unconstitutional’ Bill on Court,” *Azatutyun*, 12 Nisan 2021, <https://www.azatutyun.am/a/31199835.html>.

Dönem içinde ekonomi de ciddi bir sarsıntı geçirmiştir. Esasen kırılğan olan yapı, pandemi ve savaş nedeniyle dibe vurmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) Mayıs 2020’de kabul ettiği toplam 443 milyon dolarlık destek yardımının (*stand-by*) 37 milyon dolarlık bir bölümünü Aralık ayı ilk yarısında göndermiş, böylece alınan toplam destek borç 332 milyon dolar olmuştur. Ekonomi Bakanı 14 Ocak’ta yaptığı açıklamada, Ermenistan ekonomisinin 2020 yılında %8,5 küçüldüğünü belirtmiştir. Bakan, ihracat, ithalat ve iç tüketimde de toplam %20 gerileme olduğunu ifade etmiştir. Merkez Bankası Başkanı ise, 2 Şubat’ta yaptığı açıklamada, ekonominin 2020 yılında %7,8 küçüleceğinin öngörüldüğünü söylemiştir. Merkez Bankası Başkanı ayrıca, 750 milyon dolarlık *eurobond* çıkardıklarını, on yıllık senedin getirisinin %3,875 olacağını açıklamıştır. 2021 yılı büyüme öngörüsü de %2’den %1,4’e geri çekilmiştir.²⁵

Ermenistan İstatistik Komitesi de 5 Şubat’ta yaptığı açıklamada, Ermenistan’ın dış ticaret hacminin 2019 yılına göre %13,2 düşüşle 7,1 milyon dolara indiğini bildirmiştir.²⁶ Rusya dış ticarete ilk sırayı almaktadır. Karşılıklı ticaret 2019 yılına göre %3,5 azalarak 2 milyar 155 milyon dolar olmuştur. İkinci sırada Çin gelmiş, ticaret hacmi 2019’a göre %2 artarak 964 milyon dolar olmuştur. Daha sonra İsviçre 485 milyon dolar, Avrupa Birliği 276 milyon dolar ve ABD 152 milyon dolar olmuştur.

2. 2020 Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler

27 Eylül 2020’de başlayan, 44 gün süren ve 9 Kasım’da Rusya’nın önderliğinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan’ın imzaladığı ateşkes anlaşması ile sona eren Karabağ Savaşı sonrası ateşkes hükümleri öngörüldüğü şekilde uygulanmaya başlamış, silahlı çatışmalar fiilen durmuştur. 20 Kasım’da Ağdam, 25 Kasım’da Kelbecer ve 1 Aralık’ta Laçın Azerbaycan’a iade edilmiştir. Ermenistan yönetimi bir yandan mağlubiyetin yaralarını sarmak, içeride oluşan sayıca az ancak militan ve etkili muhalefetin neden olduğu istikrarsızlığı ve kargaşayı önlemek için çaba sarf ederken, diğer yandan bir barış stratejisi hazırlamak durumunda kalmıştır.

25 IMF, “IMF Staff Concludes Visit to Republic of Armenia,” *International Monetary Fund*, 21 Nisan 2021, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/21/pr21111-armenia-imf-staff-concludes-visit-to-republic-of-armenia>.

26 Karine Melikyan, “Armenia’s Foreign Trade Turnover Decreased in 2020 by 13.2% per annum,” *Finport*, 9 Şubat 2021, https://finport.am/full_news.php?id=43617&lang=3.

Ermenistan yönetiminin attığı ilk adımlardan, yanlış ve hukuk dışı Karabağ politikasının sonuçlarından ve gelişmelerden alınması gereken dersi çıkarmadığı, bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri kurmak yerine hala nasıl bir garnizon ülke olma ve askeri güçle yayılmacı emellere ulaşabilme arayışında olduğu anlaşılmaktadır. Ermenistan yönetimi bu radikal yaklaşımında yalnız değildir; diasporadan, başta Antelias'ta bulunan Kilikya Katolikosu olmak üzere Apostolik Kiliseden, yoğun baskı, Batılı yandaşlarından ise açık destek görmektedir.

Fransa Senatosu 25 Kasım'da Dağlık Karabağ'ı bağımsız bir cumhuriyet olarak tanıma kararı almıştır.²⁷ Meclisin diğer kanadı, Fransa Ulusal Meclisi de 3 Aralık'ta aynı doğrultuda bir kararı 188'e karşı 3 oyla kabul etmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı milletvekillerine yaptığı hitapta, "kızgınlığınızı, korkularınızı ve sorularınızı anlıyorum, ancak bu kararın amacını, yani tanımayı anlamıyorum. Zira Ermeni dostlarımız bizden tanıma istemiyorlar. Kendileri de böyle bir tanımada bulunmadı" diyerek tanımanın ilkesel, hukuki yanlışlığına değil şekli nedenine itiraz etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Devlet Sekreteri aynı tarihlerde, Fransız yetkililer, yardım kuruluşları ve Fransa'daki Ermeni toplumu eylemcileri ile Karabağlı Ermenilere yardımın ikinci bölümünü bizzat ulaştırmak üzere Ermenistan'a gitmiş, Türkiye'yi suçlayıcı beyanlarda bulunmuştur.

Karabağ Savaşının hemen başında Azerbaycan'ı suçlayan, Türkiye'yi de Azerbaycan'a güçlü siyasi ve askeri desteği için eleştiren Fransa Devlet Başkanı Emmanuel Macron 26 Aralık'ta Fransa'daki Ermeni toplumu temsilcileri ile bir akşam yemeğinde buluşmuş ve Paşinyan'ı eleştirmiştir. Macron, 9 Kasım ateşkes anlaşmasını imzalamadan önce veya hemen sonra Paşinyan'ın kendisini aramadığını, böyle bir anlaşma imzalamaya zorlandığını haber vermediğini veya böyle bir anlaşmanın sonuçlarının hafifletilebilmesi için neler yapılabileceği konusunda danışmadığını söylemiştir. "Ne de olsa ben AGİT Minsk Grubu eş-başkanlığını yürüten bir ülkenin başkanımym. Bana neden bilgi vermedi veya anlaşmayı imzalamadan önce veya sonra yardımımı istemedi" diyen Macron, yemekte hazır bulunan Ermeni toplumu temsilcilerinden, Fransa'nın bundan sonra nasıl hareket etmesini belediklerini -Minsk Grubu içinde kalıp müzakere sürecine devam etmesini mi, yoksa Minsk Grubundan ayrılıp Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını tanıma sürecini desteklemesini mi- sormuştur.²⁸

27 "Turkey: France's resolution recognizing Nagorno-Karabakh as independent republic 'biased, unrealistic'," *Daily Sabah*, 26 Kasım 2020, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-frances-resolution-recognizing-nagorno-karabakh-as-independent-republic-biased-unrealistic>.

28 "Newspaper: France's Macron expresses bewilderment over Armenia's Pashinyan," *News.am*, 26 Aralık 2020, <https://news.am/eng/news/621007.html>.

Minsk Grubu eş-başkanı diğer ülke ABD de rengini kısa süre içinde ortaya koymuştur. ABD Temsilciler Meclisine 1 Ekim 2020'de sunulan ve dönem içinde Dışişleri Komisyonuna gönderilen 1165 sayılı karar tasarısı yeterince ışık tutucu olmuştur. Metinde yer alan maddelerin bazıları aşağıdadır:²⁹

“Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’a karşı askeri harekâtını kınar ve Türkiye’nin çatışmaya müdahalesini reddeder.”

“Çeşitli haberlere göre, Azerbaycan’ın askeri harekâtından önce Türkiye Suriye’den paralı askerler bulmuş ve 29 Eylül’den itibaren bunların Azerbaycan’a gönderilmesini kolaylaştırmıştır.”

“Ermenistan Dışişleri kaynaklı gazete haberlerine göre, bölgede Ermenistan hava sahası içinde bir Ermeni Su-25 jetini düşürmüş, pilot da ölmüştür. Bu itibarla Temsilciler Meclisi:

1. Azerbaycan’ın dağlık Karabağ’da devam eden saldırgan askeri hareketini ve ateş-kes anlaşması ihlalini kınar,

2. Türkiye’nin Recep Tayyip Erdoğan yönetiminde katıldığı bildirilen çatışmaya taraf olmasını reddeder,

3. Derhal Dağlık Karabağ ile Azerbaycan arasında ateşkes anlaşmasıyla tespit edilen sınıra geri dönülmesini ve barışçı bir çözüm bulunmasını destekler,

4. Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’a ve Ermenistan’a karşı saldırgan askeri harekâtını durdurması ve temas hattında bağımsız bir üçüncü tarafın kontrolünü kabul etmesi için AGİT Minsk Grubu’nun çabalarına ABD’nin desteğini teyit eder.”

ABD’de Ermeni Diasporasının Kongre’deki yandaşları ve lobi etkinliği savaş sonrası bir kere daha, bu kez Azerbaycan aleyhtarı bir kararla görülmüştür. 2021 mali yılı Ulusal Savunma Yetki yasasında yer alan, yerinden edilen insanlar için rapor hazırlanması ve yardım edilmesi listesinde Ukrayna, Gürcistan, Moldova’nın yanı sıra yer alan Azerbaycan, bunun Ermenistan aleyhtarı bir tutum olduğu gerekçesiyle listeden çıkartılmıştır.

ABD Dışişleri Bakanlığı Avrupa ve Avrasya işleri yetkilisi Philip Reeker 8 Aralık’ta ABD Kongresinin Helsinki Komisyonu önünde şu beyanlarda

²⁹ “H.Res.1165 - Condemning Azerbaijan’s military operation in Nagorno-Karabakh and denouncing Turkish interference in the conflict,” *U.S. Congress*, 1 Ekim 2020, <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/1165/actions?r=1&s=1>.

bulunmuştur: “Türkiye’nin rolü, yabancı militanların getirilmesi, silah temini konusunda endişelerimizi belirttik. Bu konular endişe vermeye devam etmektedir. [Bu,] Türkiye ve Rusya ile diyalogumuzun bir parçasıdır.”³⁰ Yetkili bu vesileyle, AGİT Minsk Grubu eş-başkanlarının Azerbaycan ve Ermenistan’a gideceklerini de belirtmiştir.

Minsk Grubu eş-başkanlığının özellikle iki üyesinin taraflılığının ve işlevsizliğinin bu kadar ortaya çıkmasına rağmen, rol sahibi olma arzu ve hırslarında bir eksilme olmamıştır. 3 Aralık’ta Tiran’da yapılan AGİT Bakanlar Konseyi toplantısı vesilesiyle üç eş-başkan bakan düzeyinde sürecin devamını teyit eden bir açıklama yapmıştır. AGİT sitesinde yayınlanan açıklamada eş-başkanlar 9 Kasım ateşkesi ile sağlanan çatışmaların sona ermesini memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiş, tarafsız görüntü vermeye özen gösteren bir söylemle Ermenistan yanlısı endişe ve hissiyatlarını örtülü biçimde ifade etmişlerdir. Eş-başkan ülkeleri, sağlanan ateşkes ortamında, eş-başkanların gözetimi altında, tarafları kalıcı ve sürdürülebilir bir barış anlaşması müzakerelerine acilen başlamaya davet etmiştir. Bu kapsamda tarafları en kısa zamanda eş-başkanları ülkelerinde kabul etmeye çağırıştır.³¹

Nitekim iki eş-başkan 12-13 Aralık’ta Bakü’yü, 13-14 Aralık’ta Erivan’ı ziyaret etmiştir.³² Bu ziyaretlerde üçüncü eş-başkan Rusya’yı bu başkentlerdeki Büyükelçileri temsil etmiştir. Bu zorlama ziyaret sonrası eş-başkanlarca yapılan açıklama somut bir sonuç alınmadığının ve etkili olunmadığının da göstergesi olmuştur.

Diaspora Ermenileri ve Kilise de yenilgiyi hazmedememiş, dönem içinde rövanşist, militan bir tutumun öncülüğünü yapmıştır. Ermenistan’da parlamento dışında kalan ve radikal muhalefetin başını çeken, desteğini ve gücünü esas olarak ABD’deki ve Fransa’daki yapılanmalarından alan Ermeni Taşnaksutyun 11 Aralıkta yayınladığı bir bildiriyle uluslararası toplumu harekete geçmeye çağırıştır. Bildiri Azerbaycan’ı ve Türkiye’yi hedef almıştır. Metindeki bazı ifadeler aşağıdadır:

“Baku’da 10 Aralık’ta düzenlenen bir askeri törende, Türkiye’nin ve Azerbaycan’ın liderleri nefret söylemi teşkil eden, Ermeni topraklarında yaşayan Ermenilerin fiziki varlığını tehdit eden,

30 “U.S. is Concerned with Turkey’s Role in Karabakh,” *Asbarez*, 8 Aralık 2020, <https://asbarez.com/199036/u-s-is-concerned-with-turkeys-role-in-karabakh/>.

31 AGİT “Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries,” *AGİT Resmi İnternet Sitesi*, 3 Aralık 2020, <https://www.osce.org/minsk-group/472419>.

32 AGİT, “Statement of the OSCE Minsk Group Co-Chairs,” *AGİT Resmi İnternet Sitesi*, 14 Aralık 2020, <https://www.osce.org/minsk-group/473649>.

Ermenistan'ın ve Karabağ cumhuriyetinin toprak bütünlüğünü sorgulayan beyanlarda bulunma cüretini göstermişlerdir.

Azerbaycan lideri bir kez daha Syunik (Zengezur), Gegharkunik (Sevan) ve başkent Erivan'ı Azerbaycan toprağı olarak tanımlamaktan çekinmemiştir. Türkiye lideri de Enver Paşa'yı anarak kendisinin Ermeni halkını katleden birinin halefi olduğunu ortaya koymuştur. (...)

"Bu durum Türkiye bölgeleri, özellikle güney Kafkasları, istikrarlaştırma politikasını artan bir güçle sürdürdüğünün, açıkça Türkçe konuşan halkları birleştirmek üzere, Ermenistan'ın güneyinden Azerbaycan yoluyla Orta Asya'ya uzanmaya çalıştığının kanıtıdır. (...)

(...) Ermeni Devrimci Federasyonu uluslararası toplumu, Minsk Grubu eş-başkanları ülkelerini ve yandaş uluslararası kuruluşları Türkiye'nin yayılcı politikalarını izlemeye ve önlemeye davet eder(...)"³³

Ermeni Diasporasının en büyük ve güçlü kuruluşu olan, merkezi ABD'de bulunan Ermeni Genel Hayırsever Birliği (AGBU) da keza 11 Aralık'ta bir bildiri yayınlarak Ermeni halkını birlik ve beraberliğe davet etmiştir. Başbakanı istifaya davet etmiş ve tarafsız bir geçiş dönemi yönetimi istemiştir. Bu süreçte, 1700 yıllık tarihinde milletin umut ışığı olan Kiliseye ve Eçmiadzin'e de rol düştüğü kaydedilmiştir. İçinden geçilen dönemin Ermenistan tarihinde "belirleyici bir an" teşkil ettiği ifade edilerek, "kurulduğu 1906 yılından beri milletimizin zorlu serüveninde, hem Osmanlı, hem Sovyet yönetiminde hem de bağımsızlığında yanında duran bir kuruluş olarak, Ermenistan'ın parlak geleceğini, yıkıma uğrayan Dağlık Karabağ'ımızı yeniden onarmak andımızı yineliyoruz" denmiştir.³⁴

Kuşkusuz bu söylemlerin de etkisi altında, Ermenistan yönetimi barışçı, gerçekçi bir yaklaşımla, radikal hayallerinin peşinden gitmek seçenekleri arasında yalpalamaya başlamıştır. Ermenistan'ın barış stratejisini dış dünyaya anlatmakta birinci derecede sorumluluk taşıyan yeni Dışişleri Bakanı selefinin bağınaz yanlılarından ders almak bir yana, aynı hataları daha acemice tekrarlamaya devam etmiştir. AGİT Bakanlar Konseyinin 27'nci Toplantısında konuşan Bakanın bazı ifadeleri aşağıdadır:

33 "ARF Bureau strongly condemns statements by Azeri and Turkish leaders," *Armenian Weekly*, 12 Aralık 2020, <https://armenianweekly.com/2020/12/12/arf-bureau-strongly-condemns-statements-by-azeri-and-turkish-leaders/>.

34 AGBU, "AGBU Statement on Transition Government," *Armenian General Benevolent Union*, 11 Aralık 2020, <https://agbu.org/news-item/agbu-statement-on-transition-government/?fbclid=IwAR2D1Tv7z2yoJ9S567Frz17C0byrBK158JvtzbNawlmh8EzVGet-P5rP7Bg>.

“44 günlük savaş boyunca, Azerbaycan ve Türkiye, uluslararası yükümlülüklerini açıkça ihlal ederek, sivil halkı bilerek hedef alarak, kafa kesmek, cesetleri parçalamak gibi insanlık dışı uygulamalar da yaparak, ‘Ermeni nüfusunu ata yurtlarından etnik temizliğe tabi tutmak nihai amacıyla, saldırıda bulunmuştur.’ ‘‘Azerbaycan ve Türkiye şu üç noktada AGİT sorumluluklarını ihlal etmiştir: Türkiye Suriye ve Libya’dan cihatçı yabancı terörist savaşçıları Dağlık Karabağ’a getirmiştir. İkinci olarak, Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ cumhuriyetine saldırısı güney Kafkasya’da ve ötesinde yayılmacı güç göstermek isteyen Türk liderliğinin teşviki, askeri ve siyasi desteği ile gerçekleşmiştir. Üçüncü olarak, Azerbaycan ve Türkiye Dağlık Karabağ cumhuriyetine karşı güç kullanılmasının meşru olduğunu iddia etmekle, uluslararası hukukun ihlalini, savaş suçlarını ve etnik temizliği de meşru sonuç saymaktadır.³⁵”

Bakan bölgede kalıcı ve sürdürülebilir çözümün unsurlarını şöyle sıralamıştır:

“- Dağlık Karabağ cumhuriyetinin statüsünün halkın kendi kaderini tayin etme ilkesi ve halkın güvenliği çerçevesinde tespiti,

-Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’da işgal ettiği yerlerden çekilmesi,

-Dağlık Karabağ’da son dönemde yerinden edilmiş nüfusun dönmesi,

-Azerbaycan’ın kontrolüne geçen topraklardaki Ermeni kültürel ve dini varlıklarının korunması.³⁶”

Bakan sözlerini, kalıcı ve sürdürülebilir çözümün ancak Minsk Grubu eş-başkanlarının gözetiminde yapılacak müzakerelerle sağlanabileceğini vurgulayarak tamamlamış, bu arada tekrar Türkiye’nin Ermenilere karşı “iyi bilinen soykırım sicilinden” bahsetmeyi de ihmal etmemiştir. Bu sürrealist beklenti ve ifadeler için yapılabilecek yorum herhalde “yorum yok” olacaktır.

9 Kasım ateşkes anlaşmasından sonra en önemli gelişme, Rusya Devlet Başkanının daveti üzerine, Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve Ermenistan

35 Ara Aivazian, “Statement by Ara Aivazian, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at the 27th Meeting of the OSCE Ministerial Council,” *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, https://www.mfa.am/en/speeches/2020/12/03/OSCE_Ministerial/10688#:~:text=Information%20inquiry-.Statement%20by%20Ara%20Aivazian%2C%20Minister%20of%20Foreign%20Affairs%20of%20the,of%20the%20OSCE%20Ministerial%20Council.

36 Aivazian, “Statement by Ara Aivazian, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at the 27th Meeting of the OSCE Ministerial Council.”

Başbakanının 10 Ocak'ta Moskova'da yeniden bir araya gelerek, ateşkes anlaşmasının uygulanmasına yönelik, metni aşağıda verilen dört maddelik bir mutabakatı 11 Ocak'ta imzalamaları olmuştur.

“1. Bölgedeki bütün ekonomi ve ulaşım hatlarının açılmasını öngören 9 Kasım 2020 mutabakatının 9. Paragrafının uygulanması amacıyla, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in kurduğu, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Başbakan yardımcılarının ortak başkanlığındaki üçlü bir Çalışma Grubu oluşturulmasını destekliyoruz.

2. Çalışma Grubu ilk toplantısını 30 Ocak 2021 tarihinde gerçekleştirecek ve sonuçlarına göre söz konusu 9. Maddenin uygulanmasından ileri gelen temel görevlerinin bir listesini çıkartacaktır. Öncelikler, bundan böyle taraflar olarak anılacak olan Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Federasyonunun mutabık kaldığı diğer talimatları tanımlamanın yanı sıra, kara ve demir yollarını içerecektir.

3. Öncelikli talimatları uygulamayı sağlamak üzere Çalışma Grubu eş-başkanları tarafların bölgeye özgü uzmanlarından oluşacak alt gruplar oluşturulmasını onaylayacaktır. Alt gruplarda tarafların yetkili kurumlarının temsilcileri ve kuruluşlardan yetkililer yer alabilecektir. Çalışma Grubu toplantısını takiben bir ay içinde, uygulanmasına taraflardan en üst düzeyde onay alabilmek için, uzman alt gruplar, gerekli kaynakları ve önlemleri de kapsayan projelerin bir listesini sunacaktır.

4. Çalışma Grubu 1 Mart 2021'e kadar en üst düzeyde onay için taraflara bir zaman çizelgesi ve gerek Ermenistan ve Azerbaycan içinden geçen, gerek bu iki ülke topraklarından birbirine bağlanan uluslararası ulaşımın güvenliğini sağlamak için gerekli yeni ulaşım alt yapı tesislerinin inşası, yenilenmesi, uygulanması ve organizasyonu için alınması gereken önlemlerin bir listesini sunacaktır.³⁷”

Çalışma Grupları öngörülen şekilde ve süreler içinde toplanmış ve çalışmalarına başlamıştır. 12 Mart'ta Azerbaycan ve Ermenistan'daki mevkidaşlarını arayan Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin, muhataplarıyla Karabağ'daki gelişmeleri ele almıştır. Yapılan açıklama olumlu gelişmelere

37 “Joint statement issued following meeting between Nikol Pashinyan, Vladimir Putin and Ilham Aliyev,” Ermenistan Başbakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 11 Ocak 2021, <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2021/01/11/Nikol-Pashinyan-Moscow-meeting-Announcement/>.

işaret etmiş, Ocak ayında oluşturulması kararlaştırılan çalışma gruplarının faaliyetinin memnuniyet verici olduğu kaydedilmiştir.

10 Ocak Moskova toplantısı Rusya'nın ağırlığını bölgesel ekonomik işbirliğinden yana koyduğunu göstermiş, Minsk Grubunun da soyutlanmakta olduğunun yeni bir göstergesini teşkil etmiştir. Toplantı sonrası Paşinyan yaptığı açıklamada, bu görüşmelerden sonra bazı sonuçlar elde etmekten memnun olduğunu ancak savaş esirleri konusunda bir gelişme sağlayamamaktan dolayı üzgün olduğunu belirtmiştir. Paşinyan'ın toplantı sonrası Putin ile yaptığı görüşmede basına yansıyan ifadeleri aşağıdadır:

“Ortak bildirimizde ifade edilen anlaşmaların bölgemizde ekonomiyi ciddi biçimde değiştirmeye yardımcı olacağı ve yatırım potansiyelini ciddi olarak artıracacağı konusunda eminim. Ancak kanaatimce, eğer daha önce söylediğim gibi, savaş esirlerinin değişimi, kayıp kişiler ve ölenlerin naaşları gibi biz Ermeniler için son derece duyarlı ve acı veren insani konular çözülmezse, ekonomik konuları çözmek zorlaşacaktır.

Bu tutumumuza desteğiniz için size teşekkür ederim. Sizin barış sürecine kişisel katkınız, özellikle şimdi bilinen olaylardan sona, elbette çok esastır. Ermenistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin daha derinleşeceğinden eminim. Rusya her zaman Ermenistan'ın, güvenlik alanı da dâhil, temel stratejik müttefiki olmuştur ve bu devam etmektedir. Bizim sadece bölgemizin geleceğine ilişkin değil, ikili ilişkilerimizin gündemi üzerinde de konuşmamız gerekir.”

Moskova'da varılan mutabakat ve imzalanan yeni belge Ermenistan'da yoğun tepkilere yol açmış, Paşinyan'ın “ikinci teslimiyeti” olarak nitelendirilmiştir. Eleştirilerde Türkiye de öne çıkan bir konu olmuş, Türkiye'nin güney koridoruna ilgisi, Türk yatırımlarının Ermenistan ekonomisini nüfuz altına alacağı iddiaları dile getirilmiştir. Paşinyan dönüşünde yaptığı açıklamada şunları ifade etmiştir:

“Bir toplantıda maalesef bütün sorunlara çözüm getirilmiyor. Uygulamanın en önemli konularından birisi insani konulardır. 9 Kasım anlaşmasının 8. Maddesinde öngörülen savaş esirlerinin iadesi konusunda gelişme sağlayacağımızı ümit ediyorum. Dağlık Karabağ'ın statüsü konusu da sonuca bağlanmamıştır. Ermenistan AGİT Minsk Grubu gazetinde görüşmelere devam etmeye hazırdır.”

Rusya Dışişleri Bakanının 18 Ocak'ta yaptığı bir beyan ise konuya açıklık getirecek niteliktedir. Lavrov, "Dağlık Karabağ'ın statüsü henüz çözümlenmemiştir. Bu ileride Ermenistan-Azerbaycan arasındaki müzakerelerin konusu olmalıdır" demiştir. Rusya ayrıca 8 Şubat'tan itibaren Karabağ'ın kendi denetimindeki bölümüne gidecek yabancılar için önceden izin alma zorunluğunu getirmiştir.

12 Ocak'ta Ermenistan Dışişleri Bakanı Ayvazyan BM Genel Sekreterine savaş sonrası Dağlık Karabağ'daki durum hakkında Azerbaycan'ı çok yönlü suçlayan ve eleştiren kapsamlı bir mektup göndermiştir.³⁸ Bir gün önce Moskova'da bizzat Başbakanın imzaladığı bir belge ile ateş-kes anlaşması hükümlerinin uygulanmasında ilerleme ve işbirliği kaydedilirken, bu mektup Dışişleri ile Başbakanlığın ne kadar kopuk, Hükümet içinde uyumsuzluğun hangi boyutlarda olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan, dönem içinde birkaç kez yapılan ters söylemler, bilinçli ve danişıklı olarak Rusya'ya farklı, üçüncü taraflara farklı söylem kullanılmaya çalışıldığı, yeni dönemin "çok vektörlü" dış politikasının bu şekilde uygulanmaya çalışıldığı izlenimini de yaratmıştır.

Ocak ayı sonunda, Dağlık Karabağ'da ateşkes anlaşmasının uygulanmasını denetlemek üzere oluşturulan Türk-Rus ortak gözlem merkezi fiilen göreve başlamıştır.³⁹

Dağlık Karabağ'daki gayrimeşru ayrılıkçı Ermeni yönetimi 12 Mart'ta aldığı kararla, Rusçanın ikinci resmi dil olmasını kabul etmiştir.⁴⁰ Rusya'yı yanlarına çekebilmek için atılan bir adım olduğu açıkça görülen bu karar herhalde birçok çevrede değerlendirilecektir.

Rusya Dışişleri Bakanı 1 Nisan'da Moskova'da Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanlarıyla ayrı ayrı Dağlık Karabağ'daki gelişmeleri görüşmüş ve son durumu değerlendirmiştir. Rus Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada, üç bakanın insani konuları ve bölgedeki ekonomik ve ulaşım koridorlarının ele alındığı belirtilmiştir.

13 Nisan'da AGİT Minsk Grubu eş-başkanları yeni bir ortak bildiri yayınlamıştır. Bildirinin özü, eş-başkanların ve AGİT dönem başkanının özel

38 "The letter of Foreign Minister Ara Aivazian to the UN Secretary General," *Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 13 Ocak 2021, https://www.mfa.am/en/press-releases/2021/01/13/UN_SG_letter/10751.

39 "Türk-Rus Ortak Merkezi'nin İlk Görüntüleri Ortaya Çıktı," *Sözcü*, 30 Ocak 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/turk-rus-ortak-merkezinin-ilk-goruntuleri-ortaya-cikti-6235796/>.

40 "Russian Language To Get Official Status In Nagorno-Karabakh," *RFL/RL*, 25 Mart 2021, <https://www.rferl.org/a/russian-language-official-status-nagorno-karabakh/31169752.html>.

temsilcisinin bundan sonraki gelişmelerde başrol oynamak arzusunun ifade edilmesidir. Bunun ne kadar gerçekçi ve uygulanabilir olduğu önümüzdeki dönemde görülecektir.

3. Ermenistan'ın Dış İlişkileri

Dönem içinde Ermenistan'ın dış ilişkilerinde ve temaslarında, 2020 Karabağ Savaşı yenilgisinin sonuçlarının diplomatik girişimlerle nasıl hafifletilebileceği arayışları belirleyici olmuştur. Diğer taraftan, savaş sonrası Rusya'ya daha da artan bağımlılığı, daha önce “çok vektörlü” dış politika tanımı ile yürütmeye çalıştığı bir yandan Rusya'ya, diğer yandan Batı'ya ikili söylem ve oyununa sınırlamalar getirmiştir.

2 Aralık 2020'de çevrim içi olarak toplanan, Ermenistan'ın da üyesi olduğu, Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) toplantısında konuşan Rusya Devlet Başkanı, acı verici bir ateşkesi kabul ettiği için Paşinyan'ı övgüyle teselli etmiştir. “Ermenistan yönetimi, Başbakan, Ermeni halkı için çok zor, ama gerekli bir karar almak zorunda kalmıştır. Rusya ve müttefikleri bu anlaşmayı uygulamasında yardımcı olmalıdır⁴¹” demiştir.

Ermenistan'ın yeni Dışişleri Bakanı Ayvazyan iki gün süren ilk resmi dış ziyaretini 7 Aralık'ta Moskova'ya yapmış, Lavrov ile görüşmüş ve daha sonra iki bakan basın toplantısı düzenlemiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada, iki bakanın bölgesel konuları ve ateşkes anlaşmasının uygulanmasını ele aldıkları kaydedilmiştir. Bu kapsamda bakanlar, insani yardım, alt yapının yeniden inşası ve bölgedeki ulaşım koridorlarının açılmasını görüşmüştür. Karabağ'ın yanı sıra bakanlar; ikili ilişkileri, CSTO, Avrasya Ekonomik Birliği ve diğer çok taraflı örgütlerde işbirliğini konuşmuştur. Ermenistan basınında çıkan haberlere göre Ayvazyan Moskova'da, “Azerbaycan saldırısını tahrik eden ve destekleyen başlıca ülke olan Türkiye bölgedeki yıkıcı politikasını sürdürmektedir” demiş, Türkiye'nin Karabağ'da bulunduğu iddia ettiği askerlerini ve paralı yabancı askerleri çekmesini istemiştir.

Dışişleri Bakanı Ayvazyan Moskova'dan ikinci resmi ziyareti için Paris'e geçmiş, 8 Aralık'ta Fransız mevkidaşıyla görüşmüştür. Düzenlenen basın toplantısında Ermeni Bakan şunları demiştir:

41 “Putin Calls On Leaders Of CSTO Member States To Support Armenia's Prime Minister,” *RFL/RL*, 2 Aralık 2020, <https://www.rferl.org/a/putin-calls-on-leaders-of-csto-member-states-to-support-armenia-s-prime-minister/30980306.html>.

“Ateşkes bir antlaşma değildir, bir savaşın sona erdirilmesidir. Bu soruna kalıcı bir çözümün, özellikle Karabağ’ın gelecekteki statüsü, sınırlarının tespit edilmesi, yönetim biçimi gibi hususların Minsk Grubu eş-başkanlarının gözetimi altında görüşülmesi gerektiğini düşünüyoruz. Fransa bunun için sorumluluk üstlenecektir⁴²”.

Fransız Bakan da “Ermenistan’ın bu çizgisinde yanında olmak için Fransa Ermenistan’ı destekleyecektir” beyanında bulunmuştur. Ayvazyan Fransa’ya “savaşın başından beri takındığı cesur ve tarafsız tutum” için teşekkür etmiştir. Ermeni Bakan 9 Aralık’ta da Senato Başkanı ile görüşmüş ve Senatonun 25 Kasım Karabağ kararı için teşekkür etmiştir. Dengeyi korumak üzere, 10 Aralık’ta *Le Monde* gazetesinde yayınlanan mülakatında da Rusya Devlet Başkanına ve Dışişleri Bakanına ateşkesi sağlamadaki gayretleri için teşekkür etmiştir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı, AB Ortaklık Konseyinin üçüncü toplantısı için 17 Aralık’ta Brüksel’e gitmiştir. Bakan bu toplantıda Ermeni tarafının Karabağ ve bölgesel konular üzerinde odaklanacağını toplantı öncesi açıklamıştır. Bakan bu vesileyle aynı gün Belçika Dışişleri Bakanı ile de görüşmüş ve tekrarlaya geldiği iddialarda bulunmuştur. Keza bu vesileyle AB Dış İşleri Yetkilisi Josep Borell ile de görüşmüştür.⁴³ Borell, AB’nin Minsk Grubu eş-başkanları ile yakın işbirliği içinde Dağlık Karabağ’da kalıcı bir çözümün şekillenmesinde ve desteklenmesinde AB’nin rol üstlenmeye hazır ve istekli olduğunu beyan etmiştir. Borell, Ermenistan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanları ile temas ederek AB ile üçlü bir toplantı düzenlemeye çalıştığını ancak başaramadığını, bu itibarla iki ülke bakanları ile ayrı ayrı görüşmeyi öngördüğünü söylemiştir.

Rusya Devlet Başkanı Putin yeni yıl konuşmasında Ermenistan ile daha sıkı bağlar kurmak dilek ve ümidini ifade etmiştir. Paşinyan’dan yanıt gecikmemiş, 1 Ocak 2021’de Ermenistan’ın Rusya ile ilişkilerini daha derinleştirmeyi planladığını açıklamış, ülkesinin “son savaştan sonra yeni güvenlik garantilerine ihtiyaç duyduğunu” söylemiştir. Bu söylem Ermeni yönetimince dönem içinde sık sık tekrarlanmış ve vurgulanmıştır.

Fransa’dan uçakla yeni bir insani yardım sevkiyatının ulaşmasının ardından Paşinyan 7 Ocak’ta Fransa Devlet Başkanı ile telefon görüşmesi yapmıştır.⁴⁴

42 “Self-determination is a key point in the negotiations on Karabakh” – Armenian FM,” *Jam News*, 10 Aralık 2020, <https://jam-news.net/armenian-foreign-minister-in-france-ara-ayvazyan-settlement-of-the-karabakh-conflict/>.

43 “EU-Armenia Partnership Council Discusses Karabakh, Covid-19 Issues,” *Hetq*, 18 Aralık 2020, <https://hetq.am/en/article/125534>.

44 “Pashinyan and Macron Discuss Situation in Nagorno-Karabakh,” *Massis Post*, 7 Ocak 2021, <https://massispost.com/2021/01/pashinyan-and-macron-discuss-situation-in-nagorno-karabakh/>.

Fransa tarafından yapılan açıklamada Fransa Cumhurbaşkanı Macron “9 Kasım ateş-kes anlaşmasından sonra kalıcı bir siyasi çözüm bulabilmek için dengeli bir siyasi süreç için gayret gösterme kararlılığını” ifade etmiştir.

Ermenistan-Azerbaycan uyuşmazlığına, çıkan savaşa, sonuçlarına ve bölgeye etkisine yakın ilgi duyan İran’ın Dışişleri Bakanı bölge ülkelerini, Rusya ve Türkiye’yi kapsayan bir temas turu çerçevesinde, 27 Ocak’ta Ermenistan’ı ziyaret etmiştir.⁴⁵ Ermenistan’a gelmeden önce ziyaret ettiği Azerbaycan’da “İran Azerbaycan’ın işgal altındaki topraklarını kurtarmasından, buraların artık Azerbaycan halkının kontrolü altında olmasından memnundur” demesinden rahatsız olmuş, basında “İran tarafsızlığını yitirdi” manşetleri atılmış ziyarete başlamadan gölge düşmüştür. İran’lı Bakan Ermeni mevkidaşının yanı sıra Başbakan Paşinyan ile de baş başa görüşmüş, bu kez “Ermenistan’ın toprak bütünlüğü kırmızıçizgimizdir⁴⁶” ifadesini kullanmış, ev sahiplerinin daha da suyuna gidecek şekilde “Birçok ortak endişemiz var. Bunların içinde, bölgede teröristlerin ve yabancı askerlerin varlığı bulunmaktadır” demiştir. Bu bağlamda, Ermenistan Dışişleri Bakanı 27 Şubat’ta bir Rus gazetesine verdiği mülakatta, “Azerbaycan ve Türkiye yabancı silahlı teröristleri Karabağ çatışma bölgesine sevk etmiştir. Bu durum uluslararası alanda ortaklarımız tarafından da teyit edilmiştir” iddiasında bulunmuştur. Daha sonra 8 Mart’ta iki ülke bakanları yaptıkları telefon görüşmesinde, bölge güvenliği ve istikrarı konusunda görüş alışverişinde bulunmuş, bölgenin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemde eşgüdüm içinde ortak hareketin önemini vurgulamıştır.

Avrupa Birliği 10 Şubat’ta Ermenistan’a resmi bir duyuruda bulunarak, 24 Kasım 2017 yılında Brüksel’de Doğu Ortaklığı Zirvesi vesilesiyle imzalanan “Avrupa Birliği-Ermenistan Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması’nın” (CEPA) AB ve üye ülkeleri tarafından onay sürecinin tamamlandığını, anlaşmanın 1 Mart 2021 tarihi itibarıyla yürürlüğe gireceğini bildirmiştir. AB Dış İlişkiler Yetkilisi Borrell 1 Mart günü yaptığı yazılı beyanda, anlaşmanın “AB’nin ve Ermenistan’ın demokratik ilkelere, hukukun üstünlüğüne daha geniş bir reform gündemine bağlılığı konusunda güçlü bir işaret verdiğini” ifade etmiştir. AB’nin Ermenistan’daki temsilcisi 9 Mart’ta, “AB güvenilir bir ortaktır ve Ermenistan’ı desteklemektedir. Çatışmanın çözülmesinde de daha fazla rol üstlenmeye hazırız” demiştir. Diğer taraftan, Mart ayı başında AB Konseyi Başkanının Ukrayna, Gürcistan ve

45 “Foreign Minister Zarif to Visit Baku, Moscow, Yerevan, Tbilisi, Ankara,” *İran Dışişleri Bakanlığı*, 23 Ocak 2021, <https://en.mfa.ir/portal/newsview/625455/Foreign-Minister-Zarif-to-Visit-Baku-Moscow-Yerevan-Tbilisi-Ankara>.

46 “Armenia’s territorial integrity is our red line” – Iranian FM says in Yerevan, ” *Armen Press*, 27 Ocak 2021, <https://armenpress.am/eng/news/1041595.html>.

Moldova'yı ziyaret ettiğine, Ermenistan'a gelmediğine basında dikkat çekilmiş, bunun Ermenistan'ın farklı bir kategoriye atıldığına işaret ettiği iddia edilmiştir.

İngiltere'nin Dışişlerinde Avrupa Çevre Ülkeleri ve Kalkınma İle İlgili Bakanı 16 Şubat'ta Ermenistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur.⁴⁷ İki günlük ziyarette bakan İngiltere Büyükelçiliğinin yeni binasının açılışını da yapmıştır.

24 Şubat'ta Irak Kürt Bölgesel Yönetiminde, Ermenistan'ın Erbil Başkonsolosluğu törenle açılmıştır.⁴⁸ Törende konuşan Başkonsolos, son aylarda muhataplarıyla aktif temasları sonucu esasen ortak çıkarları belirleyen bir gündemin oluştuğunu, bunu geliştirmek için gayret sarf etmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Başkonsolosa Büyükelçi rütbesi verilmiştir. Bu dönemde Ermenistan basınında çıkan bazı makale ve yorumlarda, Kürtçülük faaliyetlerinin Türkiye'de bölünmeye yol açması halinde Ermenistan için de fırsat doğabileceği yolunda değerlendirmelere rastlanmıştır.

26 Şubat Ermeni basınında, Hollanda Parlamentosunun Ermeni yanlısı iki karar aldığı, bunlardan birisinin Hollanda Hükümetinin soykırımı tanımaması talebi, diğerinin Azerbaycan'ın tutuklu Ermeni askerleri iade etmesi talebi olduğu kaydedilmiştir. Daha sonra Türkiye Dışişleri Bakanlığının Hollanda Parlamentosunun kararına karşı yaptığı açıklama duyurulmuştur.

ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken 5 Mart'ta Başbakan Paşinyan ile telefon görüşmesi yapmıştır.⁴⁹ ABD Dışişleri Sözcüsü görüşmeye ilişkin açıklamasında, tarafların ABD-Ermenistan ikili ilişkilerinin önemini vurguladığını, Bakanın hukukun üstünlüğüne ve demokratik kurumlara saygının altını çizdiğini, ABD'nin Ermenistan'da demokratik sürecin ve kurumların gelişmesi için desteğinin devam edeceğini belirttiğini kaydetmiştir. Bakan, Dağlık Karabağ çatışmasında bölge halkına yarar sağlayacak kalıcı siyasi çözüm sağlama gayretlerini memnuniyetle karşıladığını da ifade etmiştir.

ABD Dışişleri Bakanı'nın 20 Ocak'ta Senatoda bağınaz Ermeni yanlısı olduğu tescilli Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanının bayraktarlığını yaptığı

47 "UK Minister for European Neighborhood to visit Armenia," *MediaMax*, 16 Şubat 2021, <https://mediamax.am/en/news/foreignpolicy/41937/>.

48 "Armenia opens consulate in the Kurdistan Region," *Kurdistan 24*, 25 Şubat 2021, <https://www.kurdistan24.net/en/story/24001-Armenia-opens-consulate-in-the-Kurdistan-Region>.

49 "Secretary Blinken's Call with Armenian Prime Minister Pashinyan," ABD Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 5 Mart 2021, <https://www.state.gov/secretary-blinkens-call-with-armenian-prime-minister-pashinyan/>.

sorular, yorumlar ve beyanlara Blinken'in verdiği yanıtlar ABD'deki Ermeni örgütlerinin beğeni ve övgüsünü kazanmış, Ermenistan basınında da geniş yer verilmiştir. Bakan bir soruya yazılı olarak verdiği yanıtta, "Ermenistan'a güvenlik yardımı yapılmasını, demokratik yönetim ve ekonomik büyümeyi teşvik için de yardım yapılmasını destekliyorum. Karabağ'daki son çatışmaların ışığında [ABD Başkanı Joe Biden-Başkan Yardımcısı Kamala Harris] yönetimi Azerbaycan'a yardımı ise gözden geçirecektir" demiştir.

ABD'de basında yer alan bir ilginç gelişme de, Eylül ayında San Francisco'da bir Ermeni kilisesinin müstemilatında çıkartılan yangının sorumlularının bulunması için Federal Araştırma Bürosunun (FBI) para ödülü ilanı olmuştur. Benzer bir saldırının gene aynı yörede Temmuz ayında cereyan ettiği hatırlandığında, bir tahrik çabası olduğu kuşku götürmeyen bu olayların faillerinin ortaya çıkartılması önem taşımaktadır. Bulunup bulunmayacağı veya açıklanıp açıklanmayacağı ilgiyle izlenecektir.

Ermenistan Hükümeti 9 Mart'ta Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Teşkilatı (UNICEF) temsilcisini istenmeyen kişi ilan etmiş ve ülkeyi terk etmesini istemiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsüne bu kararın gerekçesi sorulduğunda, "görevini yerine getirmede gösterdiği kifayetsizlik" ve "işbirliğine yanaşmayan çalışma tarzı" yanıtını vermiştir.

Dışişleri Bakanı Ayvazyan 31 Mart'ta Vatikan'daki mevkidaşı ile telefon görüşmesi yapmış ve son gelişmelere ilişkin Papa'nın desteğini istemiştir.⁵⁰ Ayvazyan 1 Nisan'da Bağımsız Ülkeler Birliği (CIS) Bakanlar toplantısına katılmak üzere Moskova'ya gitmiştir. Bu vesileyle 2 Nisan'da Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ayrı ayrı Azerbaycan ve Ermenistan bakanlarıyla bölgedeki son gelişmeleri ele almıştır.

Ermenistan hükümeti 1 Nisan'da, Çin'in 100 milyon Yuan (yaklaşık 15 milyon dolar) hibede bulunacağı bir işbirliği anlaşmasının imzalanmasını onaylamıştır.⁵¹

Başbakan Paşinyan 7 Nisan'da bir çalışma ziyareti için Moskova'ya gitmiş ve Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüşmüştür. Paşinyan görüşmenin çok verimli geçtiğini, sonuçlarından çok memnun olduğunu, Ermenistan'ın Rusya ile ilişkilerini daha da derinleştirmeyi arzu ettiğini belirtmiştir. Paşinyan şunları eklemiştir:

50 "Foreign Minister Ara Aivazian's phone conversation with Archbishop Paul Richard Gallagher, the Secretary for Relations with States of the Holy See," *Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 31 Mart 2021, https://www.mfa.am/en/press-releases/2021/03/31/fm_vatican/10874.

51 "China to donate 100,000,000 yuan to Armenia," *ArmenPress*, 1 Nisan 2021, <https://armenpress.am/eng/news/1047783.html>.

“Hiçbir belge imzalamadık ancak, güvenlik de dâhil, geçmişte imzalamadığımız birçok belgenin daha ileri uygulanmasını görüştük. Konuştuğumuz en önemli konulardan birisi Rusya’nın son savaştan sonra Ermenistan silahlı kuvvetlerinin reformuna yardımcı olmasıdır. Bir husus açıktır. Rusya-Ermenistan ilişkilerinin niteliği stratejiktir. Bu stratejik işbirliği, karşı karşıya olduğumuz mevcut durum ve zorluklar muvacehesinde daha derinleştirilmelidir⁵²”.

Putin de görüşmenin başında, ilişkilerin “stratejik” niteliğini vurgulamıştır. Paşinyan ayrıca Putin’e Rusya’nın Ermenistan’da yeni bir nükleer santral inşa etmesini teklif etmiştir.

Paşinyan dönüşünde mecliste 14 Nisan’da Moskova görüşmeleri hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Rusya ile askeri ittifak Ermenistan’ın dış güvenliğinin temel eksenidir. Bu ittifak stratejik nitelikte ve karşılıklı müttefik sorumluluklarını belirleyen düzinelerce uluslararası anlaşmaya dayanmaktadır.”

“Ermeni-Rus ortak askeri grubu ve ortak Ermeni-Rus hava savunma sistemi Kafkaslar Kolektif Güvenlik Bölgesinde Ermenistan’ın güvenliği için pratik öneme sahiptir. Bu iki sistem, Ermenistan’a saldırı Rusya’ya saldırı anlamına gelir. İki ülke dış tehdide birlikte karşılık vermek durumundadır.”

“Stratejik bakış açısından, profesyonel bir orduya geçişi ciddi olarak tartışmayı öngörüyoruz. Askerlik hizmetinin ve askere alınmanın yapısını önemli ölçüde değiştirmeliyiz.⁵³”

Paşinyan bu kapsamda, Rusya’nın Gümrü’de konuşlu askeri üs karargahının genişletilmesine de ilgi duyduğunu, Rus ve Ermeni yetkililerin güneydoğuda Zengezur (Syunik) vilayetinde daha çok Rus askerinin konuşlandırılması için “gayet verimli görüşmelerin” yapıldığını söylemiştir.

4. Türkiye ile İlişkiler

2020 Karabağ Savaşının yenilgisinin sorumluluğunu yükleyebilecek bir “günah keçisi” bulma çabalarında Türkiye ön plana çıkartılmış, hatta birinci sırada

52 “Putin, Pashinyan meet in Moscow,” *Anadolu Ajansı*, 7 Nisan 2021, <https://www.aa.com.tr/en/europe/putin-pashinyan-meet-in-moscow/2201463>.

53 “Putin, Pashinyan meet in Moscow,” *Anadolu Ajansı*.

düşman olarak görülmüştür. Çeşitli çevrelerden yapılan beyanlarda, Türkiye'nin desteği olmasa Azerbaycan'ın bu savaşa kalkışamayacağı, Ermenistan'ın Azerbaycan'a değil, NATO'nun en güçlü ikinci ordusu Türkiye'ye yenildiği iddiaları ileri sürülebilmiştir. 4 Aralık 2020'de basında yayınlanan bir kamuoyu araştırma anketinin sonuçlarına göre, hangi ülke veya ülkeler Ermenistan'a en büyük tehdidi oluşturuyor sorusuna cevaben %86,5'in Türkiye, % 70,9'un Azerbaycan dediği, başka ülkelerin adının fazla geçmediği bildirilmiştir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı 7 Aralık'ta yaptığı ilk dış ziyarette Moskova'da düzenlenen basın toplantısında, Türkiye'nin Karabağ'daki askerlerini ve kullandığı paralı askerleri geri çekmesini istemiştir. Ayvazyan "Karabağ cumhuriyetinin halkına karşı Azerbaycan saldırısının esas kışkırtıcısı ve destekçisi olan Türkiye bugün de bölgede yıkıcı politikasını ilerletmeye devam ediyor" diyebilmiştir. Lavrov ile yaptığı görüşmede, Türkiye ile ilişkiler konusunda, Ermenistan ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde adım attığında, Türkiye'nin ön şartlar koyduğunu ileri sürmüş, "Komşularımızla barış ve komşuluk ilişkileri içinde yaşamak istiyoruz ama bunu gerçekleştirmek için Ankara kaybettiğimiz güveni kazanmalıdır. Ankara'nın güveni sağlamak için ne gibi adımlar atacağına bakacağız ve ancak ondan sonra değerlendireceğiz" demiştir. Ayvazyan benzeri iddiaları ve fazlasını daha sonra ziyaret ettiği Fransa'da, Belçika'da, AB nezdinde ve AGİT Bakanlar Konseyi toplantısında da tekrarlamıştır.

Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarının Karabağ zaferi sonrası 10 Aralık'ta Bakü'de yapılan törendeki konuşmaları Paşinyan'ın sözcüsü tarafından eleştirilmiş ve kınanmıştır.

10 Aralık Bakü askeri töreni Taşnaksutyun tarafından yayınlanan 11 Aralık tarihli bir bildiri ile de kınanmıştır. Taşnakların bildirisinde, iki ülke liderinin konuşmalarının nefret söylemi oluşturduğu, Ermeni topraklarında yaşayan Ermenilerin fiziki varlıklarını tehdit ettiği, Ermenistan cumhuriyetinin ve Karabağ cumhuriyetinin toprak bütünlüğünü sorguladığı iddia edilmiştir. Bildiride Türkiye'nin bölgede siyasi-askeri gücünü artırdığı, cihatçı aşırıları bölgeye getirerek güney Kafkasya'nın bazı kesimlerinin demografik ve dini çehresini değiştirdiği ileri sürülmüş, AGİT Minsk Grubu eş-başkanı ülkelere ve yandaş uluslararası kuruluşlara, Türkiye'yi yakından izlemeleri ve yayımlacı politikalarını önlemeleri çağrısında bulunulmuştur. Taşnak bildirisinde ayrıca, bu kadar utanç verici yenilgiye neden olan Ermenistan hükümeti kınanmış, Taşnaksutyun'nun her şeye rağmen Ermenistan'ın ve halkın çıkarlarına, Azerbaycan ve Türkiye'nin ortak lobi ağının girişimlerine karşı hizmete devam edeceği belirtilmiştir.⁵⁴

54 "ARF Bureau strongly condemns statements by Azeri and Turkish leaders," *Armenian Weekly*.

Ermenistan İnsan Hakları Temsilcisi (Ombudsman) da aynı konuda iki ülkeyi eleştiren, ancak Türkiye’yi hedef alan uzun bir açıklama yapmış, Türkiye Cumhurbaşkanını konuşmasında Kafkas İslam Ordusunu ve Enver Paşayı anmasının “açık bir soykırımcı niyet” taşıdığını, konuşmanın amacının kuşkusuz daha çok nefret yaratmak olduğunu iddia etmiştir.

ABD’de konuşlu AGBU da 11 Aralıkta, eş zamanlı yayınladığı bildiriye, Bakü törenine veya herhangi bir ülkeye atıfta bulunmadan, “tarihimizin bu belirleyici döneminde” birlik ve beraberliğe davet etmiştir.

Ermenistan’ın 20 Ekim’de aldığı Türkiye’den ithalat yasağı kararının 31 Aralık’ta yürürlüğe gireceği, gerekirse uzatılmak üzere süresinin altı ay olacağı gümrük yetkililerince 25 Aralık’ta bildirilmiştir. Ermenistan istatistiklerine göre, Türkiye ile ticaret, İran’ın önünde, dördüncü sırada gelmektedir. Yıllara göre Ermenistan’ın Türkiye’den ithalatı milyon dolar olarak, 2015 yılında 137, 2016’da 164, 2017’de 223, 2018’de 253, 2019’da 2008 yılında ulaşılan rekor tekrarlanarak 268 milyon dolar olmuştur. Türkiye’ye ihracatın da benzer bir artış gösterdiği, 2017 yılında 914 bin dolarlık ihracat yapıldığı kaydedilmiştir. Türkiye’nin Ermenistan’ın dış ticaretindeki yeri 2018 yılında %9,8, 2019’da %9,2 olmuştur.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tarafından 28 Aralık’ta, ateşkes anlaşmasının Ermenistan tarafından ihlaline ilişkin yapılan bir beyan metni aşağıdadır:

“Yukarı Karabağ’da silah bırakmayı ve geri çekilmeyi reddeden Ermeni unsurların Azerbaycan silahlı kuvvetlerine karşı gerçekleştirdikleri saldırılar 9 Kasım 2020 tarihli Üçlü Bildiri ile tesis edilen ateşkes rejiminin açık ihlalidir.

Daha önce 26 Kasım, 8 ve 11 Aralık tarihlerinde, son olarak da 27 Aralık günü yaşanan Ermeni silahlı unsurların saldırıları sonucunda askeri ve sivil kayıp ve yaralanmalar meydana gelmiştir.

Üçlü Bildirinin imzacısı olarak, tüm silahlı Ermeni unsurların çekilmesinin ve ateşkes rejimine uyulmasının asli sorumluluğu Ermenistan’dadır.

Azerbaycan tarafı, Ermeni silahlı unsurlarının söz konusu provokasyonlarına karşı meşru müdafaa hakkını kullanarak gerekli yanıtı vermiştir.

Bölgede tesis edilmeye çalışılan kalıcı barışın paydaşı olabilmesi için Ermenistan'ın sahadaki gerçekleri kabullenmesi ve Üçlü Bildiriyle üstlendiği taahhütleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Bu vesileyle, saldırılarda hayatını kaybeden Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah'tan rahmet, yaralılara acil şifalar, tüm Azerbaycan halkına başsağlığı diliyoruz.⁵⁵

Ermenistan Dışişleri Bakanlığı sözcüsüne 22 Ocak'ta yöneltilen soru ve verdiği yanıt aşağıdadır:

Soru: Kısa bir süre önce Türkiye Dışişleri Bakanı eğer barış kalıcı olursa, Türkiye ve Azerbaycan Ermenistan ile ilişkileri normalleştirme adımları atmaya hazır olduğunu söyledi. Ermenistan da ilişkileri normalleştirmeye hazır mıdır? Bu beyan ne anlama gelmektedir? Türkiye tarafından bu yönde herhangi bir girişimde bulunulmuş mudur?

Yanıt: Türk-Azerbaycan liderliğinin her hangi bir eylemle dayanmayan beyanları hakkında bir yorumda bulunmak istemem. Hatta tersi geçerlidir. Ermenistan sınırları yakınında yapılan, ilgili AGİT yükümlülüklerini de ihlal eden askeri manevralar Türk-Azerbaycan liderliğinin Ermenistan'a yönelik barışçı niyetleri olduğunu kanıtlamamaktadır. Ermenistan'a karşı düşmanca eylemlerin sona erdirilmesi bölgede güvenin sağlanması koşullarını yaratabilir.”

3 Şubat'ta da, Türk basınında çıkan, bazı Ermeni kiliselerinin satışa çıkarıldığı haberlerine ve Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun “Ermenistan tarihten ders almalıdır” sözlerine yorumu sorulmuştur. Yanıt olarak, Türk basınında çıkan kilise satış haberlerinden bilgileri olduğunu, Ermeni kültür varlığının imhasını ve kötüye kullanılmasını şiddetle kınadıklarını, “tarihten ders alma tavsiyesine” gelince, hiç kimsenin bir “soykırım geçirmiş bir millete tehditkar bir dil kullanma” ve tarih dersi verme hakkının olmadığını söylemiştir.

Ermenistan basınında 5 Şubat'ta yayınlanan, Türkiye İstatistik Kurumunu kaynak gösteren bir haberde, Türkiye'de yaşayan Ermenistan vatandaşlarının sayısının 2019 yılına göre %30 azalarak 1257'ye indiği bildirilmiştir.

55 “SC-124, 28 Aralık 2020, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Azerbaycan'ın Hocasend Rayonunda Silah Bırakmayan Ermeni Gruplar Tarafından Azerbaycan Ordusuna Yönelik Saldırıları Hakkındaki Soruya Cevabı,” T.C. Dışişleri Bakanlığı, 28 Aralık 2020, https://www.mfa.gov.tr/sc-124_hocavend-rayonunda-silah-birakmayan-ermeni-gruplarin-azerbaycan-ordusuna-yonelik-saldirilar-hk-sc.tr.mfa.

Ermenistan Dışişleri Bakanı 10 Şubat'ta Mecliste bir soruya cevaben, "Bildığınız gibi, Türkiye sınırının kapatılması Karabağ'ın statükosundan kaynaklanmıştır. Bu durum kuvvet kullanma yoluyla değişmiştir. Bu itibarla Türkiye'nin Ermenistan ile sınırını kapalı tutmasının gerekçesi kalmamıştır" yanıtını vermiştir. Bu ifadeler Ermeni Diasporasında fırtınalar yaratmıştır. ABD konulu Uluslararası Ermeni Ulusal Komitesi (ANC) vakit geçirmeksizin yayınladığı "zehir zemberek" bir bildiriyle, militan, fanatik iddiaları ve Ermenistan halkı ve hükümeti üzerinde baskı ve tehditlerini bir kez daha açıkça ortaya koymuştur. Bildirinin ana hatları aşağıdadır:

"Bakanın son derece sorunlu ifadelerinden aşağıdaki çıkarımları yapabiliriz:

- 1. Ermenistan Hükümeti Türk-Azerbaycan eksenini tarafından Karabağ'a karşı kuvvet kullanılmak suretiyle gerçekleşen, Karabağ'ın büyük kısmının işgali, etnik temizlik ve yurdundan etme ile sonuçlanan statükoyu kabul etme yaklaşımındadır. Bu durumda, Ermenistan hükümeti esas itibarıyla, Karabağ'ın güvenliğinin garantörlüğü sorumluluğundan vazgeçmektedir.*
- 2. Ermenistan hükümeti fiilen Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde Karabağ sorunu dışında başka ağırlıklı konular olmadığına inanmaktadır. Özellikle, Ermenistan hükümetinin Ermeni soykırımının uluslararası tanınması ve bunun için tazminat, ayrıca Ermenistan-Türkiye devlet sınırına ilişkin diğer konulardaki politikaları unutulacağına dair makul kuşku bulunmaktadır.*

Daha birkaç ay önce, Türkiye'nin tam ve açık desteğiyle ülkemizin bir kısmı savaş suçlarının işlendiği saldırıya uğramışken Ermenistan hükümetinin Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesini nasıl öngördüğü açık değildir. Ermenistan hükümetinin temsilcisi Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesini tam da Ermenistan sınırı yakınlarında büyük çaplı Türk-Azerbaycan askeri manevraları yapılırken ve yüksek dereceli Türk ve Azerbaycan yetkilileri Ermenistan'ın egemenliği hakkında beyanlarda bulunurken dile getirmektedir.

Ermeni yetkililerle temel anlaşmazlıklarımızın olduğu zamanda bile, ANC küresel şebekesi ile Ermenistan Cumhuriyetinin ve Karabağ'ın çıkarlarını savunmaktan geri durmadığı gibi, çeşitli ülkelerdeki büyükelçilikleri ve uluslararası kuruluşlardaki temsilcilikleri ile yakın işbirliğini sürdürmüştür.

Ancak Bakanın dünkü beyanı, düzinelerce ülkede Ermenistan diplomasisi ve Ermenistan'ın Dışişleri Bakanlığı için köprü vazifesi gören şebekelerimiz arasında ciddi bir ideolojik bölünme tehdidi yaratmaktadır.

Gerçek şudur ki, Türkiye Ermenistan Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurmak ve sınır ambargosunu kaldırmak için 30 yıldır ileri sürdüğü önkoşullardan, Ermeni soykırımının uluslararası tanınması süreci ve Ermenistan-Türkiye yasal sınırında taviz verilmesi hususlarından vaz geçmemiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın Karabağ'saldırısında açıkça taraf olmasıyla ve Türk yetkililerin Türkiye içinde ve dışında sürekli Ermeni karşıtı önlemler almasıyla görüldüğü gibi, Ermenistan'a ve Ermeni halkına karşı düşmanca tutumunu muhafaza etmektedir. Türkiye Ermenistan karşıtı politikasını temelden değiştirmedeği sürece, Ermenistan tarafından bir diyalog başlatma girişimi Türkiye tarafından yukarıda bahsedilen hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılacaktır. Özellikle Ermeni soykırımı yıldönümü öncesi, bu Türkiye'nin avantaj sağlayacağı bir fırsat olacaktır.

Ermenistan hükümetinin cinai yeteneksizliği ve Ermenistan'ın hayati çıkarlarına hizmet etmekteki kabiliyetsizliği bizim için yeni bir şey değildir. Ancak bekliyoruz ki, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı -tamamen yıkılmamış hükümet kurumlarından birisi- Türkiye'nin kandırıcı politikalarına pes etmeme kararlılığını gösterecektir. Ermenistan'ın ve Karabağ'ın güvenliğini kuvvetlendirmenin temel önkoşulu Ermenistan içinde temel bir değişikliktir. Bu da ancak ülkeyi yenilgiye sürükleyen ve Başbakanlık koltuğuna yapışan kişiyi değiştirmekle başlayabilir. Ancak bundan sonra Ermenistan'ın güvenliğini kuvvetlendirecek olumlu bir hava yaratmak için hesaplama, planlama ve harekete geçme mümkün olabilecektir.⁵⁶

Ermenistan yönetimi bu ağır tahrik, tehdit ve hakaretleri sineye çekmiş, geri adım atmak zorunda kalmış, bağımsızlığının ve egemenliğinin sınırları bu kez de Diaspora cephesinde ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü ANC bildirisine ilişkin aynı gün yaptığı açıklamada şunları ifade etmiştir:

“Dışişleri Bakanlığı ile ANC arasındaki, daima ulusal Ermeni gündemimizi geliştirmeyi öngören işbirliğine büyük değer veriyoruz”.

56 “Disturbing Contradictions by Armenia's Top Officials on Ties with Ankara,” *Asbarez*, 29 Mart 2021, <http://asbarez.com/201477/disturbing-contradictions-by-armenias-top-officials-on-ties-with-ankara/?fbclid=IwAR3p44dbNcjok4TYGbwK8M6JntyGsnF-9V0SkrAGQB1qPTIIZFM7MEqtUWU>.

“Bildirideki endişeler tam metin dikkate alınmadan belirtilmiştir ve Ermenistan’ın Türkiye’nin bölgedeki rolüne ilişkin değerlendirmelerini ve yaklaşımını yansıtmamaktadır”.

“Ermenistan Türkiye’nin bölgedeki yıkıcı rolünü yeni bir değerlendirmeye tabi tutmamıştır ve bu endişeler, özellikle Ermenistan sınırı yakınındaki Türk-Azerbaycan askeri manevraları soru-cevap kısmında açıkça ifade edilmiştir. Dışişleri Bakanı Türkiye’nin Ermenistan’a uyguladığı yasa dışı ambargoya işaret etmiş, Türkiye’nin on yıllardır süren sınır kapatmasının artık mazereti de kalmadığını ifade etmiştir”.

“Türkiye’nin Azerbaycan’ın Karabağ saldırısına, Karabağ halkına karşı işlenen savaş suçlarına ve diğer kitlesel cinayetlere doğrudan dâhil olması Ermeni soykırımının uluslararası tanınmasını ve kınanmasını, bu suçların ileride yeniden işlenmesini önlemek için daha da acil hale getirmiştir.⁵⁷”.

Başbakan Paşinyan tarafından askeri darbe girişimi olarak nitelendirilen eylemin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından da kınanması dahi Ermenistan’da Türkiye karşıtı bakış açısını ortaya koymuş, basında “Türkiye’yi endişelendiren bir gelişme, Ermeni yanlısı olamaz, Ermeni karşıtı olabilir” yorumlarına yol açmıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı 26 Şubat’ta Hocalı katliamının 29. Yıldönümünde aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

“26 Şubat 1992 tarihinde Ermenistan Cumhuriyeti birlikleri tarafından, Azerbaycan’ın Yukarı Karabağ bölgesinde bulunan Hocalı şehrine yönelik saldırılarda, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 613 Azerbaycanlı masum sivil katledilmiş ve yüzlerce Azerbaycan vatandaşı yaralanmıştır. Bu saldırılarda, binden fazla insan da esir düşmüştür. Kayıpların akıbeti ise maalesef öğrenilememiştir.

Dünyanın gözü önünde yaşanan Hocalı Katliamının sebep olduğu yaraların hala taze olduğunu biliyor, can Azerbaycan’ın acısını kalbimizin en derinlerinde hissediyor ve paylaşıyoruz.

Hocalı’daki insanlık dışı katliamda hayatını kaybeden Azerbaycanlı kardeşlerimize Allah’tan rahmet diliyor, can Azerbaycan halkına en

57 “Foreign Ministry Responds to ANC International’s Concerns,” *Asbarez*, 11 Şubat 2021, <https://asbarez.com/200487/foreign-ministry-responds-to-anc-internationals-concerns/>.

samimi başsağlığı dilekelerimizi sunuyoruz ve hayatını kaybedenlerin aziz hatıraları önünde saygıyla eğiliyoruz.

Bu vesileyle, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını azat ettiği ve yerlerinden edilmiş yaklaşık 1 milyon Azerbaycanlıya eve dönüş yolunu açan Vatan Muharebesinde hayatını kaybeden şehitleri bir kez daha rahmet ve saygıyla anıyoruz.⁵⁸

ABD Kaliforniya eyaleti valisinin mahkeme kararına uyarak Ermeni terörist Sasunyan'ın şartlı tahliyesini kabul edeceğini bildirmesi üzerine 11 Mart'ta Türkiye Dışişleri Bakanlığında bu kararı kınayan aşağıdaki açıklama yapılmıştır:

“Los Angeles Country Yüksek Mahkemesi şehit Başkonsolosumuz Kemal Arıkan'ı katleden Ermeni terörist Hampig Sasunyan'ın salıverilmesinin önünü açan bir karar almış, Kaliforniya Valisi Gavin Newsom ise bu kararı temyiz etmeyeceğini açıklamıştır. Türk milletinin vicdanını derinden yaralayan bu yaklaşımı şiddetle kınıyoruz.

ABD Yönetimi'nin tüm aksi yöndeki girişimlerine rağmen değiştirilmeyen bu vahim karar evrensel hukuk ilkeleri ve adalet anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Türkiye, Ermeni terör örgütlerinin saldırılarında 31'i diplomat 58 vatandaşını şehit vermiştir. Nefret suçlarının tırmanışa geçtiği, uluslararası dayanışmaya en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde siyasi saiklerle vahşi bir katilin salıverilmesi terörizmle mücadelede işbirliği ruhuna da zarar vermektedir.

Terörist Sasunyan'ın alçakça işlediği ve 38 yıllık mahkumiyeti süresince hiçbir pişmanlık emaresi göstermediği bu cinayet, hastalıklı ve çarpık bir ideolojiyi temsil eden bir suç olarak asla unutulmayacaktır.

Bu vesileyle, şehit diplomatımız Kemal Arıkan'ı ve Ermeni terör örgütlerinin saldırılarında hayatlarını kaybeden tüm şehitlerimizi saygı ve rahmetle anıyoruz.⁵⁹

58 “No: 74, 26 Şubat 2021, Hocalı Katliamının 29. Yıldönümü Hk.,” T.C. Dışişleri Bakanlığı, 26 Şubat 2021, https://www.mfa.gov.tr/no_-74_-hocali-katliaminin-29-yildonumu-hk.tr.mfa.

59 “No: 92, 11 Mart 2021, Şehit Los Angeles Başkonsolosumuz Kemal Arıkan'ın Katili Terörist Hampig Sasunyan'ın Salıverilmesi Hk.,” T.C. Dışişleri Bakanlığı, 11 Mart 2021, https://www.mfa.gov.tr/no_-92_-sehit-los-angeles-bk-kemal-arikan-in-katili-teroristin-saliverilmesi-hk.tr.mfa.

Başlıca desteğini ABD'deki örgütlenmelerinden alan Taşnaksutyun, 16 Mart 1921 Moskova Anlaşmasının 100. Yılı nedeniyle, Türkiye'nin doğu sınırlarını belirleyen bu anlaşmayı kınayan, tanımayan ve hukuk dışı olduğunu iddia eden bir bildiri yayınlamıştır. Taşnaklar, "ülke topraklarının büyük bir kısmını düşmana teslim eden ve meşruiyetini yitirmiş bulunan" Ermenistan yönetimine de çağrıda bulunarak, Moskova ve Kars anlaşmalarını tanıma anlamına gelebileceği için Türkiye ile müzakerelere girişilmemesi hususunda uyarılmışlardır.

Mart ayı sonlarında Türkiye ile ilişkiler konusu Ermenistan'da yeniden gündeme gelmiştir. Ermenistan Güvenlik Konseyi Sekreterinin bir TV programında kendisine sorulan "Türkiye Ermenistan'a düşman bir devlet midir yoksa değil midir?" sorusuna cevaben, "eğer bölgede açılımlar yapmak tercihindeyse, yaklaşımlarımızda bazı düzeltmeler yapılmalıdır" demiş, sorunun üstüne gidilince, "kayıtsız şartsız Türkiye'den tehdit yoktur demek doğru olmayacaktır ancak bölgedeki gelişmeler başka imkanlar da yaratmaktadır" yanıtı Türkiye'yi düşman olarak tanımlamayı reddetti şeklinde yorumlanmış ve tartışmalara yol açmıştır. Bu yanıtın ne anlama geldiği Dışişleri Bakanına sorulmuş, Ayvazyan "Bunu lütfen Güvenlik Konseyi Sekreterine sorun. Ben yorumda bulunmam" demiştir. Sorular devam edince Dışişleri Bakanı 29 Mart'ta, Ermenistan'ın ilişkilerin normalleşmesi için Türkiye ile müzakere etmediğini söylemiş, "Bugün için Türkiye ile herhangi bir görüşme yoktur" yanıtını vermiştir. Bu çerçevede, bir süreçten bahsetmeden önce, esirler sorununun çözümlenmesinin gerektiğini vurgulamıştır.

Konu Mecliste de gündeme gelmiş, Dışişleri Bakanı Ermenistan'ın dış politikaya ilişkin resmi tutumunun Başbakan ve Dışişleri Bakanı tarafından ifade edildiğini belirtmiş, Ermenistan önceliklerinden birisinin soykırımın uluslararası tanınması ve kınanması olduğunu tekrarlamıştır. Ayrıca, bağımsızlıktan sonra Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkileri normalleştirmek için çeşitli girişimleri olduğunu, 2009 Zürih Protokollerine atıfla, hatırlatmış, ilişkilerin önkoşulsuz normalleştirilmesi girişimlerinin Türkiye'den karşılık bulmadığını iddia etmiştir.

Ermenistan basınında 29 Mart'ta İstanbul'da yayınlanan *Agos* gazetesinin Ermenice bölümünün editörü Pakrat Estukyan ile bir mülakat yayınlamıştır. Ermeni radikal söylemine yakın görüşlerin ifade edildiği bu mülakat, Ermenistan'da olanak tanınmayan, Türkiye'deki düşünce ve ifade özgürlüğünün de örneği olmuştur.

Ermenistan Ulusal Komitesi (ANC) 11 Mart'ta yayınladığı bildirisinin ardından 29 Mart'ta aynı doğrultuda ikinci bir uyarı bildirisi yayınlamıştır. Taşnaksutyun'un 16 Mart tarihli, yönetimi "kuvvetle uyarın" bildirisine de atıfta bulunarak, son gelişmelerin, özellikle başbakanın, Güvenlik Konseyi Sekreterinin ve Meclis başkan yardımcısının beyanlarının, teslimiyetçi Ermenistan yöneticilerinin, Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi ve ambargolara son verilmesi perdesi arkasında "halkımızın tarihi geçmişini unutmak, soykırımın uluslararası tanınmasından vazgeçmek, Ermenistan-Türkiye 'de facto' devlet sınırını hukuken tanımak, Karabağ konusundan ve bununla ilgili olarak Karabağ cumhuriyetinin toprak bütünlüğünden ve statüsünden vazgeçmek, Ermenistan topraklarını iki Türk devletini bağlayan bir koridor haline getirmek üzere bilinçli bir politika" izledikleri iddia edilmektedir. İlkinden daha uzun ve tehditkar olan ikinci bildiriye, Türkiye ile hiçbir şekilde müzakereye oturulmaması uyarısının yanı sıra, yönetimin derhal istifa etmesi çağrısı da vurgulanarak yinelenmektedir.

Tek kaleminden çıktığı anlaşılan bu bildiriye Taşnaksutyun da kendi adlarına aynı tarihte aynen yayınlamıştır.

Halen aktif olarak muhalefet yapan ve seçimlere katılacağını bildiren Ermenistan'ın ikinci Cumhurbaşkanı Koçaryan 6 Nisan'da basına verdiği demeçte Ermenistan'a en büyük tehdidi Türkiye'nin oluşturduğunu iddia etmiştir.

Nisan ayında Türkiye ile ilişkiler konusuna 24 Nisan'da ABD Başkanının mesajında kullanacağı terminolojinin spekülasyonu ve beklentisi damgasını vurmuş, bu kapsamda, bu dönemde ilişkiler iyiye gidiyor görüntüsü yaratılmamasının, mesajın dili bakımından önem taşıdığı yorumlarına yer verilmiştir. 23 Nisan akşamı, ABD seçimlerinden bu yana Türkiye Cumhurbaşkanı ile ABD arasında ilk görüşme yapılmış, ABD Başkanının "soykırım" ibaresini kullanacağını Türkiye'ye iletildiği haberleri basına yansımıştır.

24 Nisan'da açıklanan metin, ABD Başkanının bir Devlet adamı yaklaşımı sergilemek yerine popülist politikacı gibi davranmayı tercih ettiğini göstermiştir. ABD'deki Ermeni lobilerinin baskısıyla açıklanan bu metinle beraber yalnız Türkiye-ABD ilişkileri yara almamış, aynı zamanda Güney Kafkasya bölgesinde kalıcı barışın tesisi de engellenmeye çalışılmıştır. Biden'ın açıklaması ABD'nin yeni yönetiminin Dağlık Karabağ savaşı sonrasında sürecin dışında kalmayı ve Türkiye'nin izlediği aktif politikayı hazmedemediğini göstermiştir.

Açıklama metni aşağıdadır:

“Her yıl bu gün, Osmanlı döneminde Ermeni soykırımında hayatını kaybedenleri anıyor ve böyle bir zulmün bir daha yaşanmaması için taahhüdümüzü yeniliyoruz. 24 Nisan 1915’te Ermeni entelektüelleri ve kanaat önderlerinin Osmanlı otoritelerinin Constantinople (Konstantiniyye)’de tutuklanmasından başlayarak, bir yok etme kampanyasıyla bir buçuk milyon Ermeni’yi sürmüş, katletmiş ve ölümlerine yürütmüştür. Meds Yeghern’in kurbanlarını onurlandırıyoruz ki bir daha böyle bir dehşet tarihte kaybolmasın. Ve nefretin tüm biçimlerindeki ypraticı etkisine karşı daima tetikte olabilmek için hatırlıyoruz.

Hayatta kalanların çoğu kendilerine, Birleşik Devletler de dahil dünyanın pek çok yerinde, yeni yuvalar ve yeni hayatlar kurmak zorunda kaldı. Ermeni halkı, dirayet ve azimle, kendi toplumunu tekrar inşa etmiştir. On yıllardır Ermeni göçmenler Birleşik Devletleri sayısız şekilde zenginleştirmişlerdir, ancak atalarının çoğunu kıyılarıımıza getiren trajik geçmişlerini asla unutmamışlardır. Onların hikayelerini onurlandırıyoruz. Acılarını anlıyoruz. Geçmişini tasdik ediyoruz. Bunu kimseyi suçlamak için yapmıyoruz, bir daha asla tekrar edilmemesini garanti altına alıyoruz.

Bugün, kayıpları anarken, gözlerimizi geleceğe çevirelim- çocuklarımız için inşa etmeyi arzu ettiğimiz dünyaya. Bağnazlık ve hoşgörüsüzlüğün gündelik zalimliğiyle lekelenmeyen, insan haklarına saygılı ve tüm insanların onurlu ve güvende yaşadığı bir dünya. Hadi, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelebilecek ilerideki mezalimleri önlemek için ortak kararlılığımızı yenileyelim. Ve dünyadaki tüm insanlar için iyileşmenin ve uzlaşmanın peşinden koşalım.

Amerikan halkı günümüzden 106 yıl önce başlayan soykırımında hayatını kaybeden bütün Ermenileri onurlandırır.⁶⁰”

ABD Başkanının bu açıklamasına karşısında Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın açıklaması şu şekilde olmuştur:

“ABD Başkanı’nın radikal Ermeni çevreleri ile Türkiye karşıtı grupların baskısı altında 24 Nisan tarihinde yaptığı 1915 olaylarına dair açıklamayı kabul etmiyor ve en şiddetli şekilde telin ediyoruz.

60 “Statement by President Joe Biden on Armenian Remembrance Day,” Beyaz Saray Resmi İnternet Sitesi, 24 Nisan 2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/24/statement-by-president-joe-biden-on-armenian-remembrance-day/>.

Söz konusu açıklamanın konuya dair bilimsel ve hukuki bir temele, bulguya dayanmadığı ortadadır. 1915 olaylarına ilişkin olarak, uluslararası hukukta tanımlanmış olan soykırım ifadesinin kullanılabilmesi için gereken şartların hiçbiri mevcut değildir.

1915 olaylarının niteliği politikacıların konjonktürel siyasi saiklerine veya iç siyaset mülahazalarına göre değişmez. Böyle bir tutum, tarihin yalnızca hoyratça tahریف edilmesine hizmet eder.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1915 olaylarının tartışmalı niteliğini açıkça ifade etmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin o döneme dair bilimsel gerçekler ışığında adil bir hafızanın oluşturulmasına yönelik olarak 2005 yılında yaptığı Ortak Tarih Komisyonu kurulması önerisi de, Ermeni tarafı buna hiç yanaşmamış olsa da, bugün halen geçerliliğini korumaktadır. Bu itibarla, tarihi konularda hüküm vermeye ne hukukene ne ahlaken yetkisi bulunan ABD Başkanı'nun yaptığı açıklamanın hiçbir değeri bulunmamaktadır.

Medeniyetlerin beşiği olarak adlandırılan bir coğrafyanın merkezinde yer alan ve yaşadığı tüm acılara rağmen insanlığın barış ve huzuru için çaba sarfetmeyi şiar edinmiş bulunan Türkiye, tarihiyle yüzleşmekten hiçbir zaman kaçınmadığı gibi, bu konuda ABD dâhil kimseden ders alacak değildir.

Bu vesileyle, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında dönemin olağanüstü şartlarında hayatını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman, Hristiyan ve Yahudi tüm milletlerinden fertlerin aziz hatıralarını da bir kez daha saygıyla anıyoruz. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın Birinci Dünya Savaşı döneminde hayatını kaybeden Osmanlı Ermenileri için bu yıl da, 24 Nisan günü, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nde düzenlenen törene ilettiği mesaj Türkiye'nin konuya ilişkin yaklaşımını yansıtmaktadır.

Yaşanan bu acıların üzerinden geçen yüz yıldan fazla süre sonra, bölgemizde geçmişin yaralarının tamamen sarılması ve halkların geleceği birlikte inşa etmeleri için samimi gayret gösterilmesi gerekirken, ABD Başkanı'nın bu açıklaması halkları kutuplaştırmak ve bölgemizde barış ve istikrarın sağlanmasını zorlaştırmaktan başka bir sonuç vermeyecektir.

ABD'nin tarihi gerçekleri çarpıtan bu açıklaması, Türk halkının vicdanında da asla kabul görmeyecek, karşılıklı güven ve dostluğumuzu sarsan sarılması zor derin bir yara açacaktır.

ABD Başkanı'nı bazı siyasi çevreleri tatmin etmek dışında başka hiçbir amaca hizmet etmeyen bu vahim hatasını düzeltmeye; tarihten düşmanlık çıkarmaya çalışan bu çevrelerin gündemine hizmet etmek yerine, başta Türk ve Ermeni halkları arasında olmak üzere, bölgede barış içinde bir arada yaşama pratiğinin tesis edilmesine yönelik çabaları desteklemeye davet ediyoruz.⁶¹

Türkiye tarafından da belirtildiği gibi hiçbir hukuki geçerliliği olmayan bu kararın Türk-Ermeni ilişkilerine etkilerinin dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bir değerlendirme de dergimizin bir sonraki sayısında ele alınacaktır.

Konuya başka bir cepheden ışık tutması itibarıyla 26 nisan tarihli bir AVİM yorumu da aşağıda sunulmaktadır:

Yunan Bağımsızlığı: Anılar ve Siyaset, ABD Başkanı Yaraya Tuz Serpiyor

Geçtiğimiz 25 Mart'ta kutlanan Yunan bağımsızlığının 200. yıldönümü Yunanistan için sembolik bir gündü. Ancak 25 Mart sadece Yunan bağımsızlığının değil aynı zamanda Mora yarımadası ve çevresindeki bölgelerdeki Türklerin birkaç hafta içinde imha edilerek varlıklarının bölgeden tamamen silinmesinin de yıldönümü idi.

Yunanistan'da aşırı milliyetçi ve tarihi gerçeklerden kopuk bir şekilde gerçekleştirilen kutlamalar sırasında anlaşılabilir bir şekilde bir zamanlar bölgede yaşayan ama Yunan "bağımsızlık" mücadelesi sırasında tamamen yok edilen Türklerin akıbetlerine dair hiçbir atıfta bulunulmadı. Burada şaşırtıcı olan Yunanlıların tavırları değil, "medeni" Batı'nın tutumudur. Amerika Birleşik Devletleri'nden Fransa'ya, Almanya'dan diğer Batı Avrupa ülkelerine birçok batılı ülke Yunan bağımsızlığının 200. Yıldönümünü şevkle kutlamak için adeta sıraya girdiler. Ancak bunu yaparken o dönemki Yunanistan'ın Müslüman nüfusunun akıbetine dair tek bir göndermede dahi bulunmadılar.

Bu acıyı daha da kanırtacak şekilde, Fransız ve Amerikan savaş uçakları gösterilere katılmak ve Yunanistan'a olan maddi ve manevi desteklerini açıkça göstermek için Atina semalarında uçuşlar yaptılar. Bir zamanlar bu bölgede yaşayıp tamamen yok edilmiş olan Türklerin akıbetine dair batılı devletlerin takındığı bu çirkin ve küstah umursamazlığı, bu aynı devletlerin sıkça

61 "No: 160, 24 Nisan 2021, 24 Nisan Hk," T.C. Dışişleri Bakanlığı, 24 Nisan 2021, https://www.mfa.gov.tr/no_-160_-24-nisan-hk.tr.mfa.

başvurduğu “insan hakları” ve “insan hayatının kutsallığı” gibi terimlerle ya da kendilerini acı çeken insanlığın baş savunucuları olarak resmetme çabalarıyla bağdaştırmak mümkün değildir. 24 Nisan’da yaptığı açıklamada Amerikan Başkanı İstanbul’a da Konstantinopolis diye atıfta bulunarak Yunan “megali idea” fanatiklerinin tam duymak istediklerini ifade etmiştir.

Bundan 200 yıl önce 25 Mart’ta Yunan isyanının başlamasıyla birlikte, Mora’da yaşayan Türkler barbarca gerçekleştirilen bir imha girişiminin kurbanı oldular. Yunan Başpiskoposu Germanos tarafından ilan edilen isyanın sembolik sloganı “Hristiyanlara barış, Konsoloslara saygı, Türklere ölüm” idi. Gerçekten de başpiskoposun sloganında amaç sonuna kadar gerçekleştirilmiştir. İngiliz tarihçi William St Clair bu konuda şunları belirtmektedir:

“Yunanistan’ın Türkleri pek az iz bıraktılar. 1821 yılı ilkbaharında ani olarak, tümüyle ve dünyanın haberi olmadan, yok edildiler... 20.000’i aşkın Türk erkek, kadın ve çocuk, birkaç hafta süren boğazlamalar sırasında Grek komşuları tarafından katledildiler. Onlar kasten ve vicdan azabı duyulmadan öldürüldüler... Çiftliklerde veya tecrit edilmiş toplumlar halinde yaşayan Türk aileler, kısa bir sürede öldürüldüler; yakılan evleri, cesetlerinin üzerine yıkıldı. Olaylar başlayınca evlerini bırakarak en yakındaki kente sığınmaya çalışanlar da, Grek güruh tarafından yollarda öldürüldüler. Küçük kentlerde, Türkler, evlerine kapanarak kendilerini korumaya çalıştılar, ama pek azı kurtulabildi. Bazı yerlerde açlığa dayanamayarak, hayatlarının bağışlanacağına dair onlara söz veren âsilere teslim oldular, ama yine de öldürüldüler. Ele geçirilen Türk erkekler derhal öldürülüyor, kadınlarla çocuklar köle olarak âsilere dağıtılıyor, ama daha sonra onlar da öldürülüyorlardı. Mora’nın her yanında, sopa, orak ve tüfeklerle silâhli Grek âsiler, çevreyi dolaşarak öldürüyor, yağmalıyor ve ateşe veriyorlardı. Çoğu kez Ortodoks papazlar, onlara önderlik ediyor ve bu sözde ‘kutsal’ eylemlerinde onları kışkırtıyorlardı.”

Katliamlar devam ettikçe dehşet verici sahneler ortaya çıkmıştır:

“...perişan [Türk] halkı, üç gün boyunca barbar çetesinin şehvet ve zulmüne maruz kalmıştır. Hiçbir cinsiyet veya yaş grubu bağışlanmamıştır. Kadınlar ve çocuklar öldürülmeden önce işkenceye uğramışlardır. Katliam o kadar kötü bir boyuta ulaşmıştır ki, Kolokotrones şehre geldiğinde, kapıdan kaleye kadar, atının nallarının yere hiçbir zaman değmediğini kendisi söylemiştir. Onun zafer yolu cesetlerle kaplanmıştı. İki günün sonunda, iki bin civarında ve çoğunluğunu kadınların ve çocukların oluşturduğu hayatta kalmış olan

zavallı Müslümanlar kasıtlı bir şekilde toplanarak çevre dağlarda bir vadiye götürülerek büyükbaş hayvanlar gibi kesilmişlerdir.”

Aynı zamanda, Tripoliçe'deki Türk nüfusu da saldırılara uğramış ve barbarca muamelelere tabi tutulmuştur. İngiliz yazarları ve belgeleri Türklerin basıl “kolları ve bacakları kesildikten sonra yavaşa yakılarak öldürdüklerini” dehşet verici ayrıntılarla anlatmaktadır.

Batılı devletlerin takındığı bu çirkin ve küstah umursamazlık bu konuda samimi bir bilgisizliğe atfedilemez. Kraliçe Victoria dönemine ait George Finlay tarafından yazılmış klasik ve popüler eseri, “*History of Greece*” (Yunanistan Tarihi), ya da modern dönemde yazılmış William St Clair'ın “*That Greece Still Might Be Free*” (Yunanistan Hala Özgür Olabilir) başlıklı eseri gibi çalışmaları okuyanlar mutlaka Yunan bağımsızlık mücadelesinin bölgedeki Türk nüfusun katliamı ile başladığını bileceklerdir.

Ayrıca bu dehşet ve utanç verici olaylar o dönemde yaşamış ve Yunan saflarına gönüllü olarak katılmış olan (Albay Thomas Gordon gibi) Avrupalılar tarafından gayet iyi bilinmekteydi. Bu gönüllüler daha sonraları yaşadıkları ve şahit oldukları olayları dehşet ve pişmanlık içinde yazılarında anlatmışlardır. O dönemde yaşayan ve bir Yunan hayranı olarak Yunan saflarına gönüllü doktorluk yapmak için Alman Doktor Wilhelm Boldemann yaşadıkları karşısında o derece sarsılmıştır ki zehir içerek intihar etmiştir.

Bu olaylardan çok sonraları soykırım kelimesini ilk defa kullanan hukukçu Raphael Lemkin hazırladığı soykırımlar listesinde Yunan Bağımsızlığı esnasında cereyan eden olayları “Yunanlıların Türklere karşı işlemediği olduğu Soykırım” olarak listesine almıştır. Buna rağmen, ne Avrupa Parlamentosu'ndan ne de Amerikan Kongresi'nden, ne de bireysel olarak Avrupa ülkelerinden ya da Amerikan Eyalet Meclisleri'nde bu dehşet verici suçları kınayan tek bir açıklama bile yapılmamıştır.

Türkiye'ye karşı Batı cephesinde topyekun nefret ve hakaret girişimleri sürdürülürken kendi kendini insan hakları savunucusu ilan eden bireyler ya da kurumlar tarafından bu olayları kınayan ve bunlardan üzüntü duyulduğunu belirten veyahut bu dehşet verici olayların Türk mağdurlarını hatırlamak için tek bir açıklama dahi yapılmamıştır. Avrupa Parlamentosu ya da diğer Avrupa kurumları ya da ülkeleri Yunanistan'a tarihindeki bu kara sayfayla yüzleşmesi adına baskı yapmamış, bunu istememiş ve bu yönde kararlar çıkartmamışlardır. Yunan halkından veya Yunan Devleti'nden bu olaylar için mağdurların varislerinden özür dilemesi istenmemiş, bu konuda kendilerine baskı yapılmamıştır.

Batı tarafından uygulanan çifte standart hiç de örtülü bir çifte standart değildir. İnsan hakları ve tarihle yüzleşmeye gelince, Batı hiçbir zaman samimi bir şekilde “insan haklarını” savunmayı benimsememiştir ve bu konuda başka ülkelere ders verme çabaları da aynı derece samimiyetsizdir, siyasi amaçlıdır.

Başkan Biden’ın açıklamaları bunun en yeni ve çarpıcı örneği olmuş ve hem Evanjelik hem de Katolik kilisesi ve politikacılar tarafından yönlendirilen Batı’nın tavrında hiçbir şeyin değişmediğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

“17 Armenian Political Parties Demand Resignation Of Nikol Pashinyan and His Team.” *Arminfo*. 9 Kasım 2020.

https://arminfo.info/full_news.php?id=57905&lang=3&_cf_chl_jschl_tk=a3fdb9a5a0a5d732a6360fa9f706fa2711ab6a2-1605031842-0-

“2021 Armenian Parliamentary Election.” *Wikipedia*. Son Erişim: 24 Nisan 2021.

https://en.wikipedia.org/wiki/2021_Armenian_parliamentary_election.

“ARF Bureau strongly condemns statements by Azeri and Turkish leaders.” *Armenian Weekly*. 12 Aralık 2020.

<https://armenianweekly.com/2020/12/12/arf-bureau-strongly-condemns-statements-by-azeri-and-turkish-leaders/>.

“Armenia ex-President Kocharyan sues PM Pashinyan.” *APA.AZ*. 8 Nisan 2021. <https://apa.az/en/cis-countries-news/Armenia-ex-President-Kocharyan-sues-PM-Pashinyan-346343>.

“Armenia opens consulate in the Kurdistan Region.” *Kurdistan 24*. 25 Şubat 2021. <https://www.kurdistan24.net/en/story/24001-Armenia-opens-consulate-in-the-Kurdistan-Region>.

“Armenia’s territorial integrity is our red line” – Iranian FM says in Yerevan.” *Armen Press*. 27 Ocak 2021.

<https://armenpress.am/eng/news/1041595.html>.

“Armenian President Objects to ‘Unconstitutional’ Bill on Court.” *Azatutyun*. 12 Nisan 2021, <https://www.azatutyun.am/a/31199835.html>.

“Armenian President Wants Government To Return \$100 Million Donation.” *Azatutyun*. 7 Aralık 2020. <https://www.azatutyun.am/a/30988085.html>.

“Catholicos Karekin II Urges Pashinyan to Step Down.” *Asbarez*. 8 Aralık 2020, <https://asbarez.com/199029/karekin-ii-urges-pashinyan-to-step-down/>.

“China to donate 100,000,000 yuan to Armenia.” *ArmenPress*. 1 Nisan 2021, <https://armenpress.am/eng/news/1047783.html>.

“Disturbing Contradictions by Armenia’s Top Officials on Ties with Ankara.” *Asbarez*. 29 Mart 2021.

<http://asbarez.com/201477/disturbing-contradictions-by-armenias-top-officials-on-ties-with-ankara/?fbclid=IwAR3p44dbNcjok4tYGbwK8M6Jn tyGsnF-9V0SkrAGQB1qPTIIZFM7MEqtUWU>.

“Ermenistan Başbakanı Paşinyan: Erken Seçime Hazırım, Darbe Girişiminin Sorumlusu Eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan.” *BBC Türkçe*. 1 Mart 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56237502>.

“Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan hastaneye kaldırıldı.” *Sputnik Türkiye*. 12 Mart 2021. <https://tr.sputniknews.com/dunya/202103121044017473-ermenistan-cumhurbaskani-sarkisyan-hastaneye-kaldirildi/>.

“Ermenistan ordusu muhtıra verdi... Paşinyan: darbe girişimi var,” *Gazete Duvar*, 25 Şubat 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ermenistan-ordusu-muhtira-verdi-pasinyan-darbe-girisimi-var-haber-1514391>.

“Ermenistan’da Darbe Girişimi: Paşinyan Halkı Sokağa Çağırıldı.” *TRT Haber*. 25 Şubat 2021. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistanda-darbe-girisimi-pasinyan-halki-sokaga-cagirdi-559515.html>.

“EU-Armenia Partnership Council Discusses Karabakh, Covid-19 Issues.” *Hetq*, 18 Aralık 2020. <https://hetq.am/en/article/125534>.

“Foreign Minister Ara Aivazian’s phone conversation with Archbishop Paul Richard Gallagher, the Secretary for Relations with States of the Holy See.” *Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*. 31 Mart 2021. https://www.mfa.am/en/press-releases/2021/03/31/fm_vatican/10874.

“Foreign Minister Zarif to Visit Baku, Moscow, Yerevan, Tbilisi, Ankara.” *İran Dışişleri Bakanlığı*. 23 Ocak 2021. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/625455/Foreign-Minister-Zarif-to-Visit-Baku-Moscow-Yerevan-Tbilisi-Ankara>.

“Foreign Ministry Responds to ANC International’s Concerns.” *Asbarez*. 11 Şubat 2021, <https://asbarez.com/200487/foreign-ministry-responds-to-anc-internationals-concerns/>.

“H.Res.1165 - Condemning Azerbaijan’s military operation in Nagorno-Karabakh and denouncing Turkish interference in the conflict.” *U.S. Congress*. 1 Ekim 2020. <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/1165/actions?r=1&s=1>.

“Hayk Chobanyan appointed Minister of High Technological Industry.” *ArmenPress*. 2 Nisan 2021.

<https://armenpress.am/eng/news/1047905.html>.

“Hundreds Protest in Armenia after PM ignores the Deadline to Resign.” *Al Jazeera*. 8 Aralık 2020.

<https://www.aljazeera.com/news/2020/12/8/hundreds-protest-in-armenia-after-pm-ignores-deadline-to-resign>.

“Joint statement issued following meeting between Nikol Pashinyan, Vladimir Putin and Ilham Aliyev.” *Ermenistan Başbakanlığı Resmi İnternet Sitesi*. 11 Ocak 2021. <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2021/01/11/Nikol-Pashinyan-Moscow-meeting-Announcement/>.

“Newspaper: France’s Macron expresses bewilderment over Armenia’s Pashinyan.” *News.am*. 26 Aralık 2020, <https://news.am/eng/news/621007.html>.

“No: 160, 24 Nisan 2021, 24 Nisan Hk.” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. 24 Nisan 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_-160_-24-nisan-hk.tr.mfa.

“No: 74, 26 Şubat 2021, Hocalı Katliamının 29. Yıldönümü Hk.” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 26 Şubat 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_-74_-hocali-katliaminin-29-yildonumu-hk.tr.mfa.

“No: 92, 11 Mart 2021, Şehit Los Angeles Başkonsolosumuz Kemal Arıkan’ın Katili Terörist Hampig Sasunyan’ın Salıverilmesi Hk.” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. 11 Mart 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_-92_-sehit-los-angeles-bk-kemal-arikan-in-katili-teroristin-saliverilmesi-hk.tr.mfa.

“Opposition Names Vazgen Manukyan Candidate for Prime Minister.” *The Armenian Mirror-Spectator*. 3 Aralık 2020.

<https://mirrorspectator.com/2020/12/03/opposition-names-vazgen-manukyan-candidate-for-prime-minister/>.

“Pashinyan and Macron Discuss Situation in Nagorno-Karabakh.” *Massis Post*. 7 Ocak 2021. <https://massispost.com/2021/01/pashinyan-and-macron-discuss-situation-in-nagorno-karabakh/>.

“Putin Calls On Leaders Of CSTO Member States To Support Armenia’s Prime Minister.” *RFL/RL*. 2 Aralık 2020. <https://www.rferl.org/a/putin-calls-on-leaders-of-csto-member-states-to-support-armenia-s-prime-minister/30980306.html>.

- “Putin, Pashinyan meet in Moscow.” *Anadolu Ajansı*. 7 Nisan 2021. <https://www.aa.com.tr/en/europe/putin-pashinyan-meet-in-moscow/2201463>.
- “Robert Kocharian: The Current Authorities Consciously or Unconsciously did Everything to Make This War Inevitable.” *Arminfo*. 5 Aralık 2020, https://arminfo.info/full_news.php?id=58982&lang=3.
- “Robert Kocharyan: ‘We will win Armenia’s next election’.” *OC Media*. 28 Ocak 2021. <https://oc-media.org/robert-kocharyan-we-will-win-armenias-next-election/>.
- “Russian Language To Get Official Status In Nagorno-Karabakh.” *RFL/RL*. 25 Mart 2021. <https://www.rferl.org/a/russian-language-official-status-nagorno-karabakh/31169752.html>.
- “SC-124, 28 Aralık 2020, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Azerbaycan’ın Hocavend Rayonunda Silah Bırakmayan Ermeni Gruplar Tarafından Azerbaycan Ordusuna Yönelik Saldırıları Hakkındaki Soruya Cevabı.” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 28 Aralık 2020, https://www.mfa.gov.tr/sc_-124_hocavend-rayonunda-silah-birakmayan-ermeni-gruplarin-azerbaycan-ordusuna-yonelik-saldirilar-hk-sc.tr.mfa.
- “Secretary Blinken’s Call with Armenian Prime Minister Pashinyan.” *ABD Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*. 5 Mart 2021. <https://www.state.gov/secretary-blinkens-call-with-armenian-prime-minister-pashinyan/>.
- “Self-determination is a key point in the negotiations on Karabakh” – Armenian FM.” *Jam News*. 10 Aralık 2020. <https://jam-news.net/armenian-foreign-minister-in-france-ara-ayvazyan-settlement-of-the-karabakh-conflict/>.
- “Statement by President Joe Biden on Armenian Remembrance Day.” *Beyaz Saray Resmi İnternet Sitesi*. 24 Nisan 2021. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/24/statement-by-president-joe-biden-on-armenian-remembrance-day/>.
- “Ter-Petrosian Calls For Armenian PM’s ‘Immediate Resignation’.” *Mirror Spectator*. 18 Mart 2021. <https://mirrorspectator.com/2021/03/18/ter-petrosian-calls-for-armenian-pms-immediate-resignation/>.

“The letter of Foreign Minister Ara Aivazian to the UN Secretary General.” *Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*. 13 Ocak 2021.

https://www.mfa.am/en/press-releases/2021/01/13/UN_SG_letter/10751.

“Turkey: France’s resolution recognizing Nagorno-Karabakh as independent republic ‘biased, unrealistic’.” *Daily Sabah*. 26 Kasım 2020.

<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-frances-resolution-recognizing-nagorno-karabakh-as-independent-republic-biased-unrealistic>.

“Türk-Rus Ortak Merkezi’nin İlk Görüntüleri Ortaya Çıktı.” *Sözcü*. 30 Ocak 2021. <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/turk-rus-ortak-merkezinin-ilk-goruntuleri-ortaya-cikti-6235796/>.

“U.S. is Concerned with Turkey’s Role in Karabakh.” *Asbarez*. 8 Aralık 2020, <https://asbarez.com/199036/u-s-is-concerned-with-turkeys-role-in-karabakh/>.

“UK Minister for European Neighborhood to visit Armenia.” *MediaMax*. 16 Şubat 2021. <https://mediamax.am/en/news/foreignpolicy/41937/>.

“What Happened and Why: Six Theses.” *ArmenPress*. 27 Kasım 2020. <https://armenpress.am/eng/news/1036087/>.

“What Happened and Why: Six Theses.” *Mirror Spectator*. 24 Kasım 2020. <https://mirrorspectator.com/2020/11/24/what-happened-and-why-six-theses/>.

AGBU. “AGBU Statement on Transition Government.” *Armenian General Benevolent Union*. 11 Aralık 2020. <https://agbu.org/news-item/agbu-statement-on-transition-government/?fbclid=IwAR2D1Tv7z2yoJ9S567Frz17C0byrBK158JvtzbNawlmh8EzVGet-P5rP7Bg>.

AGİT. “Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries.” *AGİT Resmi İnternet Sitesi*. 3 Aralık 2020. <https://www.osce.org/minsk-group/472419>.

AGİT. “Statement of the OSCE Minsk Group Co-Chairs.” *AGİT Resmi İnternet Sitesi*. 14 Aralık 2020. <https://www.osce.org/minsk-group/473649>.

Aivazian, Ara. “Statement by Ara Aivazian, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at the 27th Meeting of the OSCE Ministerial Council.” *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*,

https://www.mfa.am/en/speeches/2020/12/03/OSCE_Ministerial/10688#:~:text=Information%20inquiry-,Statement%20by%20Ara%20Aivazian%2C%20Minister%20of%20Foreign%20Affairs%20of%20the,of%20the%20OSCE%20Ministerial%20Council.

Armenian, Sarig. “The Pashinyan Amateur Hour in Armenia.” *California Courier*, 15 Aralık 2020. <https://www.armenianclub.com/2020/12/15/the-california-courier-online-december-17-2020-2/>.

Demourian, Avet. “Armenia’s prime minister offers to discuss early election.” *AP*. 25 Aralık 2020. <https://news.yahoo.com/armenias-prime-minister-offers-discuss-200155575.html>.

Felgenhauer, Pavel. “Russia’s Iskander Missiles Fail in Karabakh but Cause Crisis in Armenia.” *Jamestown Foundation*. 25 Şubat 2021. <https://jamestown.org/program/russias-iskander-missiles-fail-in-karabakh-but-cause-crisis-in-armenia/>.

IMF. “IMF Staff Concludes Visit to Republic of Armenia.” *International Monetary Fund*. 21 Nisan 2021. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/04/21/pr21111-armenia-imf-staff-concludes-visit-to-republic-of-armenia>.

Melikyan, Karine. “Armenia’s Foreign Trade Turnover Decreased in 2020 by 13.2% per annum.” *Finport*. 9 Şubat 2021. https://finport.am/full_news.php?id=43617&lang=3.

Saribekian, Gayane. “Opposition Leaders Insist on Pashinian’s Resignation.” *Azatutyun*. 29 Aralık 2020. <https://www.azatutyun.am/a/31025195.html>.

Sarkisyan, Armen. “Towards the Fourth Republic.” Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi. 11 Ocak 2021. <https://www.president.am/en/press-release/item/2021/01/11/President-Armen-Sarkissians-article/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr&client=opera>.

Yinanç, Barçın. “Turkey warns its foreign missions against ‘ASALA threat’.” *Yetkin Report*. 28 Ocak 2021. <https://yetkinreport.com/en/2021/01/28/turkey-warns-its-foreign-missions-against-asala-threat/>.